

Viser vei til et samfunn for alle

Gode eksempler på universell utforming i norske kommuner og fylkeskommuner

KOMMUNESEKTORENS ORGANISASJON

The Norwegian Association of Local and
Regional Authorities

Ansvarlige redaktører:

Christian Hellevang og Anne
Gamme, KS.

Utvikling og produksjon:

Lena Storvand, Felix Media.

Journalister:

Lena Storvand, Bente Frøytlog,
Felix Media.

Fotograf:

Fredrik Naumann, Felix Features.

Grafisk formgivning:

Ståle Hevrøy, Bly.

Trykk:

Byråservice.

Utgivelsesår: 2018

ISBN 978-82-93100-31-7

Dette heftet er utgitt av KS.

KS er kommunesektorens
interesse- og arbeidsgiverorgani-
sasjon i Norge. Alle landets 422
kommuner og 18 fylkeskommu-
ner (pr. 2018) er medlemmer,
samt om lag 500 kommunale,
interkommunale og fylkeskom-
munale bedrifter.

Heftet er inspirert av medlem-
mene i KS'kommunenettverk
for universell utforming, som ble
opprettet i 2013.

Målet er å bidra til et inklude-
rende samfunn, gjennom å dele
erfaringer og fjerne hindre.

Innhold

01

Uterom

HAFRSFJORD: Spektakulær turvei	8
SARPSBORG: Historie for alle	12
NESLANDSVATN: Tursti i togspor	14
STAVERN: Ut mot havet	18
OSLO: Hage som vekker minner	24
KARMØY: Fiskelykke ved Litlavatnet	26
SORTLAND: Skolekvartal for fremtiden	29
KRISTIANSAND: Universelt utformet bydel	30
KRISTIANSAND: Hevet gaten	34

02

Bygg

TRONDHEIM: En elev endret alt	38
SORTLAND: Ut med fiskeboller, inn med kultur	44
SORTLAND: Heistur til lokaldemokratiet	48
HOLMESTRAND: Heisen ble løsningen	54
KOLBOTN: Enkelt med heis	58
DRAMMEN: Glassklart knutepunkt	59
GILDESKÅL: En do med utsikt	60
STAVANGER: Kultur i gammelt bryggeri	62
RISØR: Nye løsninger i gammel idyll	66
OSLO: Gammelt bad ble nytt	68
OSLO: Svømmehall under planlegging	70

Gode lokalsamfunn for alle

Universell utforming handler om å skape gode, inkluderende lokalsamfunn der alle kan delta.

I dette heftet presenterer vi noen av mange spennende og innovative tiltak norske kommuner og fylkeskommuner har gjennomført, for å gi bedre tilgang for alle til offentlige uterom, møteplasser og bygninger. Ved å lære av hverandre kan vi bli bedre og komme lengre i det å skape gode inkluderende lokalsamfunn for alle.

KS har de siste fire årene drevet et nettverk for kommuner og fylkeskommuner, der temålet er universell utforming og hvordan «lavthengende frukter» på feltet kan realiseres. Dette kommunenettverket vil bli videreført.

Landsstyret i KS har vedtatt en langtidsplan for perioden 2016-2019:

Dette er våre overordnede mål:

- Inkluderende folkestyre
- Sunn kommuneøkonomi
- Attraktive arbeidsgivere
- Bærekraftige helse- og velferdstjenester
- Inkluderende oppvekst
- Livskraftige regioner, byer og distrikter

Å arbeide i en kommune eller fylkeskommune – enten som ansatt eller som folkevalgt – betyr først og fremst å arbeide for et samfunn som inkluderer alle.

La oss sammen skape gode lokalsamfunn!

Gunn Marit Helgesen
Styreleder i KS

01 Uterom

Historie for alle
12

Spektakulær turvei
8

Skolekvartal for
fremtiden
29

Ut mot havet
18

Fiskelykke ved
Litlavatnet
26

SJEKK UT DISSE FILMENE:
[www.youtube.com/user/
KSKommunesektoren](https://www.youtube.com/user/KSKommunesektoren)

Hage som vekker
minner
24

Universelt
utformet bydel
30

Tursti i togspor
14

Hevet gaten
34

Full rulle på spektakulær turvei

En svevebro over sjøen. En wiresaget passasje tvers igjennom fjellet: Utradisjonelle metoder ble tatt i bruk for å lage en spektakulær turvei ved Hafrsfjord.

FLITTIG BRUKT: Turveien er blitt en favoritt for mange.
(Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

NY SYKKEL: Othilia fikk den røde sykkelen til treårsdagen sin.
(Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

TREHJULSSYKKELEN ER SPLITTER NY og skinnende rød. Othilia fikk den til treårsdagen sin. Nå trækker hun stolt av sted på den nye gangveien som bokstavelig talt er et ørlite steinkast fra sjøen.

– Det er et veldig bra tiltak. Både nå som hun vil sykle, og da vi trillet henne i vogn, sier pappa Claus S. Petersen om veien.

Han jobber selv i Stavanger kommune, er arkitekt i park og vei, med i uu kontaktnettet til KS, men har ikke vært involvert i dette prosjektet.

SKAR IGJENNOM

For to år siden åpnet den nye, siste delen av turveien, hvor det tidligere var tilnærmet ufremkommelig. Et langt stykke, på den gamle delen, gikk det riktignok fint. Men så var det bomstopp: Bratt fjell og sjø, samt en militær skytebane. Hvordan løser man det? Jo, med en svevebro over vannet. Med en annen bro på utsiden av fjellet. Og ved bokstavelig talt å skjære seg vei igjennom fjellet.

Begynnelsen av turveien ligger borte ved Sverd i fjell – det ni meter høye monumentet som er reist til minne om slaget ved Hafrsfjord. For det var her kong Harald Hårfagre seilte inn fjorden, kjempet ned småkongene, samlet Vestlandet – og dermed også Norge. Året var muligens 872.

Året 2016 ble den spektakulære delen av turveien åpnet. 14 millioner kroner har denne delen av turveien kostet Stavanger kommune. Og med den nærmer friområdeprosjektet seg målet: Et sammenhengende, grønt turveinett, rundt tjue mil totalt. Opp gjennom årene har kommunen sikret seg om lag 2000 dekar friområder. Det har ikke bare vært enkelt.

– På den ene siden har du fellesskapets ønsker og behov for en gangvei. På den andre har du de som ikke ønsker en gangvei over sin egen strandlinje, sier Stig Wathne, rådgiver ved eiendomsavdelingen i Stavanger kommune.

– Fellesskapets behov for turveier, som kan brukes av alle, står sterkt i Stavanger.

Gjennom forhandlinger løste det seg likevel til slutt. Skillet mellom turstien og privateiendommer markeres flere steder med skjerming bygget av lokal stein: Rennesøystein.

STORE UTFORDRINGER

Den største tekniske utfordringen var fjell og et utilgjengelig terreng.

– Det måtte takles for å lage en gangsti som er tilgjengelig for alle. Fokus var at besteforeldre, mor, far og barn skal kunne bruke dette området, uavhengig av den enkeltes funksjonsnivå. Det skulle være godt dekke, og ikke for bratte kneiker. Og det klarte vi.

Bredden på veien varierer.

– Noen steder er den tre meter, men så kommer vi innpå halvannen meters bredde. Det er noen grunneiere som forhandlet seg frem til det, sier Wathne, og viser stedet hvor det tidligere var full stopp for videre tur for de aller fleste.

BAR SYKKELEN

Men ikke for Lars Tvester, som i dag har med barnebarna - tvillingene Henrik og Joakim på sykkeltur. Den sporty pensjonisten – som for øvrig jobber for fullt – fant nemlig sin egen løsning.

– Jeg skal kanskje ikke fortelle hvordan jeg jukset tidligere, men jeg bar sykler opp i brattskrenten der, og kom ned på andre siden. Men det ville jo vært trøblete for gutta, det ville komplisert turen, sier han om barnebarna.

– Jeg brukte også veien her før den var offisielt åpnet, ler han, og er storfornøyd med resultatet:

– Denne stien er helt fantastisk! Vi ventet lenge på den. Med det turnettet kan vi starte her, sykle videre til Tanangerbroa, og videre til Alexander Kielland minnesmerket. Turstien er nær hjemmefra, det gir kort mobiliseringstid, den er fin og flat, og trygg for gutta.

Denne dagen tester Tvester sin nye sykkel.

GLAD TRIO: Bestefar Lars og åtteåringene Joakim og Henrik på sykkelturn. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

– Jeg skal kanskje ikke fortelle hvordan jeg jukset tidligere, men jeg bar sykler opp i brattskrenten der, og kom ned på andre siden.

– Den kan tas fra hverandre og bæres på ryggen.

Tveter er opptatt av å holde seg i form, og trener gjennomsnittlig syv kilometer om dagen.

– Enten på sykkel, eller bena. Jeg trimmer nok til at jeg kjører Birken og de greiene der, men kiloene og alderen setter sine spor, da. Jeg er 67 år, og jo eldre du er, dess viktigere er det å holde seg i form. Men det er viktig å holde seg på sitt nivå, ikke tro at man er 27.

EKSTRA BONUS

På denne veien får han ikke bare trening, men en ekstra bonus:

– Den fantastiske arkitekturen på broene her borte er en estetisk opplevelse. Dessuten har vi noen venner som er geologer. De synes det er ekstra interessant å stoppe der hvor det er skåret igjennom fjellet for å se på de ulike lagene. Det blir en ekstra dimensjon.

Stig Wathne er helt enig.

– Det er helt rått; her har de altså skåret seg rett igjennom fjellet, 25-30 meter innover, og kanskje ti meter ned. Det er enorme mengder som er fjernet.

PRISBELØNNET

Prosjektet har fått pris for god belysning. Begge broene har innfelt lys i rekkverket, den minste har også lys i tredekket inn mot fjellskjæringen. Og på strekningen hvor turen går gjennom fjellet, er det montert overlys. I tillegg er det vanlig turbelysning.

Wathnes eneste bekymring ved fjellpassasjen, er hellingen på underlaget i passasjen.

– Jeg har lurt på om det er litt for skrått, men jeg har ikke hørt noe. Vi har utelukkende fått positive tilbakemeldinger. Og skrytet har ikke bare kommet fra de mange flittige brukerne av veien:

I 2017 ble den og Multiconsult bæret med DOGA-merket 2017 for god design og arkitektur for den nye turveien og brua langs Hafrsfjord.

«Her har man tatt hverdagslandskapet på alvor og konsentrert seg om å fremheve det, i stedet for å prøve å forskjønne det. Dette er en svært vellykket kultivering av et flott landskap, som vitner om god forståelse for stedets egenart og en vilje til å ikke velge minste motstands vei», het det i juryens begrunnelse.

Tettere på fortiden

Turveien langs helleristningene var bare et av flere grep for å gjøre fortidens historie tilgjengelig.

BÅTER, MENNESKER, VOGNER, OG SPYD: I bronsealderen hugget de sin historie i fjellet her i Sarpsborg kommune. Solbergfeltet er et av Østfolds over 600 helleristningsfelt fra bronsealderen. Ingen andre steder i landet finnes det så mange. Og her ble det i 2010 tatt grep for at flere kunne ta del i denne skatten. Der det tidligere var fuktig og ufremkommelig, ble det bygget en langstrakt plattform som glir inn i landskapet. Istedenfor gjerde, ble det lagt voller rett utenfor veien.

MER ENN VEI

– Det ble tilrettelagt så flest mulig skal komme seg frem til området. Men det er også viktig at folk har noe å se på når de kommer frem, understreker Linda Nordeide, konservator og arkeolog i Østfold Fylkeskommune.

Dermed ble det tatt grep om informasjonstavlen ved feltet.

– Jeg er opptatt av å skrive minst mulig. Tidligere hadde skiltene lang tekst. Denne er på 160 ord. Likevel tenker jeg at

det fortsatt er for mye tekst, og at det er skrevet ting som ikke er forståelig. Jeg tenker at dess kortere tekst, dess bedre. For da får det oss kanskje bare til å skrive en ting. Det er uansett begrenset hva folk rekker å få med seg. De fleste vil heller bruke sansene, oppleve stedet, sier arkeolog Nordeide.

SPESIELL SKRIFT

Selve skriften har de også valgt med omhu.

– For det er ikke bare størrelsen på skriften som teller, men også typen skrift. Vi har brukt en skrift-type som er spesiallaget for folk som har problemer med å lese. Den skal være veldig tydelig og lettfattelig.

Informasjonstavlene er festet på toppen av et stativ i tilpasset høyde. Og tavlene, som er i plast, er dekket med en film på toppen for å unngå skinn som gjør lesing vanskelig.

I den første delen av Solbergfeltet er helleristningene malt røde. Slik oppmaling er egentlig ikke lenger ønsket,

– Det ble tilrettelagt så flest mulig skal komme seg frem til området. Men det er også viktig at folk har noe å se på når de kommer frem.

FORMIDLING: I 2007 opprettet fylkeskommunen en stilling om formidling av helleristninger og andre kulturminner. Nå har de tre slike stillinger – fylkeskommunen satser på formidling.

– Vi bruker alt vi har lært i nye tilretteleggingsprosjekt i hele Østfold. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features).

MØRKETS MAGI: Helleristningene på Solbergfeltet i mørket. Lys-prosjektet er unikt i Norge. (Foto: Bjørn Finstad/Østfold fylkeskommune)

SAMARBEID: Rådet for funksjonshemmede i fylket og kommunen var på banen under utviklingen av løsningen for dette området. – Slike innspill er veldig nyttige. Så må man gjøre vurderinger ut i fra disse, sier arkeolog Linda Nordeide. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features).

men her er det enn så lenge gitt dispensasjon.

– Her vil ingen se noe – om de har godt eller dårlig syn – om vi ikke får male opp. Disse helleristningene er så grunne at hvis all maling blir tatt bort, så blir de ikke å se.

GJENSKAPE MAGI

Samtidig jobber de med Riksantikvaren for å finne andre metoder for å vise frem helleristningene. Noen meter lengre bort er nemlig et annet område. Disse er ikke malt opp, kun så vidt synlige i den sterke solen. Men i mørket endrer det seg fullstendig: En lysdesigner har funnet frem til en belysningsmetode som gir de beste lys- og skygge effektene.

– Det kan være med på å gi en litt større opplevelse og innsikt, lyset er med på å gjenskepe litt av magien her hvor de kanskje gikk med fakler i bronsealderen, sier arkeologen.

SOLBERGFELTET

Solbergfeltet ligger like øst for E6 i Skjeberg i Sarpsborg. Feltet er et av de mange fortidsminnene langs «Oldtidsruta», fylkesvei 110. I fjor var det 7361 besøk på nettopp dette feltet. Feltet nærmest veien har rundt 60 ulike figurer: Skip, vogner, mennesker, solfigurer og skålgroper.

Fra togspor til tursti

Før tok de toget til Kragerø her. Nå går Ingebjørg (90) og Ingjerd (79) tur i den nedlagte skinnegangen. Ny bruk av gamle togspor får flere ut på tur.

JAMMEN ER DET RART å tenke på at vi går i skinnegangen. Det var jo akkurat her toget til Kragerø gikk. Dit dro vi for å handle og kikke litt, minnes Ingebjørg Aakre.

– Ja, og for å gå til tannlegen, supplerer Ingjerd Eskilt. Samme reise tok ungene fra Neslandsvatn for å komme til den videregående skolen.

Kragerøbanen åpnet i 1927 og ble nedlagt i 1989. Siden har dette sporet ligget brakk – frem til i fjor. Da åpnet turveien på Neslandsvatn i Drangedal kommune. 600 meter lang, og lyssatt. Allerede i sommer fortsetter arbeidet med å forlenge den tilsvarende. Drømmen er en turvei på hele den nedlagte Kragerøbanen.

STOR GEVINST

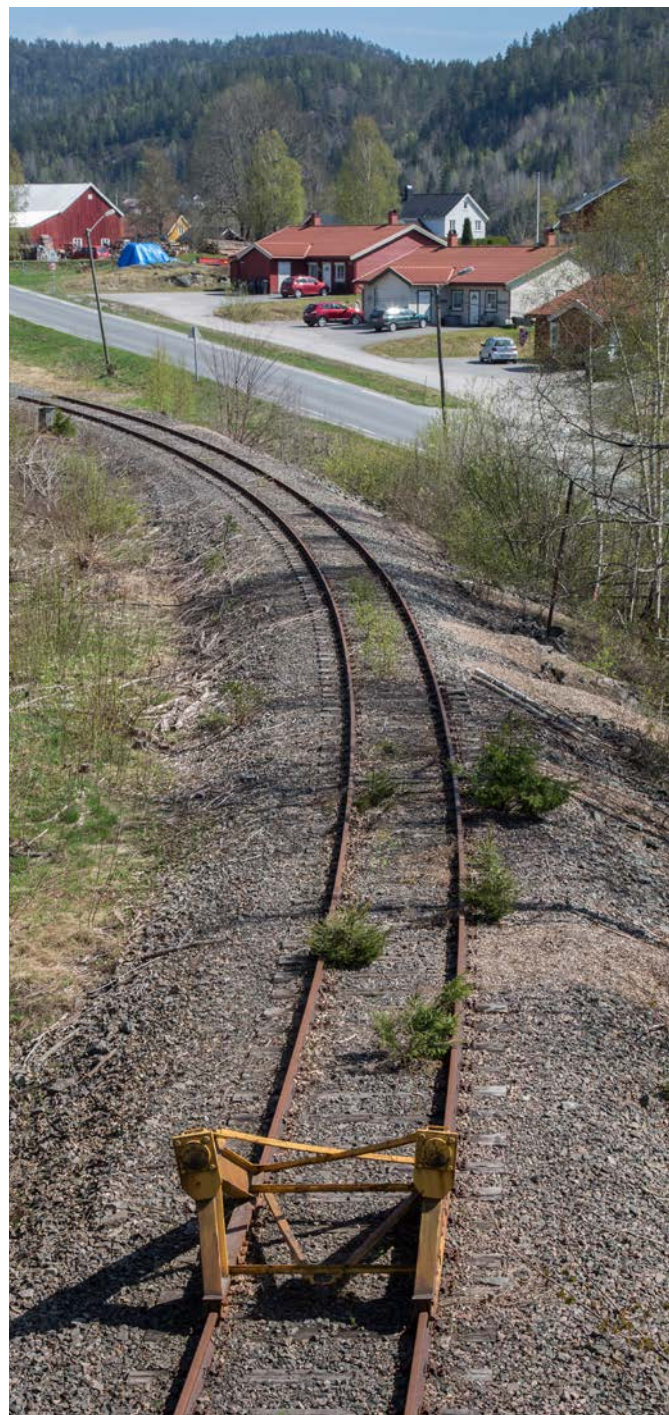
Fylket har siden 2012 jobbet systematisk i en tverrfaglig gruppe for å nå målet: Hver kommune skal ha en universelt utformet turvei.

– Den skal være god turvei for alle – om du triller barnevogn, sitter i rullestol, bruker rullator, om du ikke er så sprek. Veien skal være bred nok, ha godt underlag og ikke være for bratt. Og den skal lages der mange folk bor. Da får man en vei som betyr mye for mange. Det blir tryggere i den lokale trafikken. Flere kan opprettholde god helse, det er et miljøtiltak – og det handler om likestilling. For vi mener alle skal kunne komme seg ut på tur der de bor, oppsummerer Roger Jensen.

GÅR PÅ SKINNER: Turen går som på skinner for Ingebjørg Aakre (t.v.) og Ingjerd Eskilt. De er glad det er blitt tursti i det gamle togsporet. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

MINNER OM HISTORIEN: Sigtru Nesland designet toget som pryder veggen. I samarbeid med elever ved skolen fikk hun malt en del av historien på veggen. Nesland er leder i Neslandsvatn vel. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

Han er seniorrådgiver i helse- og sosialavdelingen hos Fylkesmannen i Telemark, og fastslår at nedlagte jernbanelinjer er et ypperlig utgangspunkt for universell utforming:

PERFEKT UTGANGSPUNKT

– Teknisk sett ligger det jo et veldig godt fundament her allerede: Laget for å tåle tog. Da går det fint med beintråkk. Det er veldig lite som skal til. Vekk med skinner og sviller, et topplag oppå pukken, og eventuelt asfalt. Da blir ikke meterprisen veldig høy. Og stigningen? Den er jo helt ypperlig. Vi er i en posisjon nå hvor vi kan lage et enormt flott fritidstilbud for helt nye målgrupper. Telemark er et kupert fylke, med mye fjell og daler. Det er lite flatland her. Men med turveier i togspor øker vi muligheten for mange flere mennesker.

Jensen trekker frem ytterligere en bonus:

– Jernbanen går gjerne litt utenfor allfarvei, på denne måten kan man komme ut i flott natur som ellers vil være mer utilgjengelig.

EFFEKTIVT SAMARBEID

Fylkesmannen, fylkeskommunen, veivesen, kommuner, turistforeninger og velforeninger har samarbeidet om turprosjektet. Og det gikk ikke lang tid fra Bane Nor hadde overlatt grunnen til kommunen, før ivrige hjelpere i Neslandsvatn kom på banen.

– Vi rullet vekk gjerdene, og bønder stilte med traktorer så vi fikk vekk sviller og skinner, hele lokalsamfunnet stilte opp, minnes Sigtru Nesland, leder i Neslandsvatn vel.

Alt for å få veien klar så fort som mulig.

Og da den var ferdig, var folk snare til å ta den i bruk.

– Jeg kan nesten ikke huske at folk har vært så glade for

GIKK GRADENE: Knut Haugland gikk gradene. På dette bildet (hvor han står som nummer fire fra venstre på bakerste rekke) er han jernbane-ekspeditør. (Foto: Neslandsvatn historielag)

TRAVLE TIDER: På det meste var det femti personer på lønnslista på Neslandsvatn stasjon. (Foto: Neslandsvatn historielag)

SAMARBEID: Drangedal kommune var byggherre, trafikksikringsutvalget i Telemark fylke bidro gjennom «Aksjon skolevei», og Statens veivesen står nå for vedlikehold og brøyting av den nye turveien. Roger Jensen, seniorrådgiver i helse- og sosialavdelingen hos Fylkesmannen i Telemark, forteller at det siden 2012 er jobbet systematisk med turvei-prosjektet i Telemark. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

– Teknisk sett ligger det jo et veldig godt fundament her allerede: Laget for å tåle tog. Da går det fint med beintråkk. Det er veldig lite som skal til.

noe som de er for denne veien, fastslår Sigtru. Og enda bedre skal den bli. For kommunen og en landskapsarkitekt sysler med planer om steder å sette seg ned på langs veien.

– Det vil bety veldig mye. Her er det jo ikke som i byen hvor man kan sette seg på cafe og møte venner. Et sted å sette seg ned langs veien for å slå av en prat er også en veldig viktig faktor for folkehelsen, sier Sigtru Nesland.

MINNES HISTORIEN

Hvilestedene skal være inspirert av de gamle jernbanestoppestedene. Og en som vet mye om disse er Knut Haugland. 91-åringen som har vært ordfører i Drangedal, sittet på Fylkestinget, møtt som vara i Stortinget – og hatt størstedelen av sitt yrkesaktive liv på Neslandsvatn stasjon: 43 år i jernbanens tjeneste.

Haugland gikk gradene: Telegrafist, jernbaneekspeditør, jernbanefullmektig, stasjonsmester – og avdelingsleder. På det meste var det femti NSB-ansatte på lønningslista på Neslandsvatn stasjon, som var i drift døgnet rundt.

– Det var smie, verksted, malerverksted, vognvekt, og vi hadde blant annet egen elektromontør og en transformatorstasjon, minnes Haugland.

Postkontor og restaurant var det også plass til i stasjonen. Haugland – som holdt 1. mai appell i Drangedal sentrum i år – jobbet iherdig mot nedleggingen av Kragerøbanen da han var ordfører.

– Jeg var også inne på Stortinget for å få de til å forstå at Kragerøbanen var et viktig kollektiv-tilbud.

Det mener han fortsatt. Men når banen først ble lagt ned, er han fornøyd med etterbruken av sporene:

– Det er midt i blinken. Jeg synes det er veldig flott at styresmaktene har skjont at de gamle jernbanelinjene og tra-seene bør brukes til noe. Det er godt med trafikksikre turveier.

YNDET STED

Og nettopp den benytter Ingebjørg Aakre seg av så ofte som mulig.

– Ja, hun er flinkere til å gå tur enn meg, ler Ingjerd.

Begge bor nå i lettstelte leiligheter på Neslandstunet, like bortenfor turveien.

– Før gikk jeg en annen tur, men der var det så mye trafikk, sier Ingebjørg.

– Ja, der var det ikke gildt å gå, supplerer Ingjerd.

Hvis været er godt, er 90-åringen ute på tur tre ganger i uken. Sykling sluttet hun med da hun var rundt 85.

– For tenk om jeg skulle være så uheldig å kullkjøre og bryte et bein. Jeg har i grunnen alltid vært glad i å røre på meg, og føler jeg har veldig godt av å gå en tur. Jeg går så langt denne veien går, bort til Oterbekken. Så ja, det blir da noen skritt. Det er viktig å komme seg ut, ikke sitte inne og stivne til, påpeker Ingebjørg.

Ingjerd legger til: – Ja, man har lett for å stivne til hvis en sitter for mye, så det må en jo ikke.

– Nettopp, sier turvenninne Ingebjørg Aakre, og fortsetter:

– Jeg får så god samvittighet når jeg har vært ute en tur. Da er jeg så fornøyd med meg sjøl, sier 90-åringen, som helst ikke vil oppgi alder.

– Nei, for jeg vil ikke være ved det, at jeg blir gammel, ler hun.

– Men man er jo ikke eldre enn man føler seg.

Små grep med stor effekt

En enkel omlegging av en sti, oppgradering av en do, og en sving utenom en bom: På kyststien i Stavern har små grep gitt stor effekt.

HAN TRÅKKER TIL, atten år gamle Edvard. Legger skogen bak seg, myser mot havet. Han er nyoperert i det ene benet, nå på rehabilitering ved Kysthospitalet i Stavern. Så ofte som mulig drar han og idrettspedagog Per Enok Baksjøberget på sykkeltur.

Og etter at en del av kyststien oppgradert og åpnet i 2017, ble turmuligheten en helt annen.

Kyststien strekker seg fra Stavern til Barkvik utenfor Helgeroa, en strekning på trettifem kilometer. Hoveddelen av den er ikke tilrettelagt. Men her, fem minutters sykkeltråkk fra Kysthospitalet, er det fritt frem for manuell ferdsel på hjul.

SVINGTE UTENOM

Tidligere var Vestre Rakke et forsvarsanlegg. Nå er det et statlig sikret friluftsområde hvor kyststien går igjennom. Fint for mange. Men så var det den bommen på vei inn til området, da. Og den svingete, bratte stien der inne, full av stein.

– Det jeg liker så godt, er at det ikke er gjort radikale ting, det er så enkle grep som har gjort det tilgjengelig. Kom du med barnevogn, rullestol, eller sykkel på den gamle, kuperte grus-stien, hadde du ikke sjans, sier idrettspedagog Per Enok Baksjøberget.

Men nå er det ikke noe problem. Derfor går han og Edvard ut av Kysthospitalets dør og setter kursen for det røde uthuset som rommer sittesyklene med el-motor. Toppfart: 25 kilometer i timen.

– Sånn, Edvard, nå kan du sette beina på pedalene! Per Enok har akkurat justert lengden på dem, de var litt for lange, nå kan attenåringen sjekke resultatet.

– Det føles greit, konstaterer Edvard, som allerede har hjelmen på.

Og dermed trækker de av sted. Ut på gangveien, bortover mot Vestre Rakke friluftsområde, kommer frem til bommen.

– Kom igjen, du må bare bøye hodet, og sykle under, det går bra det, oppmuntrer Per Enok, og Edvard tar utfordringen.

Hadde han ikke gjort det, kunne han likevel kommet seg inn på området. For til venstre for bommen er det laget en gruslagt sving, passe bred både for rullestoler og tvillingvogner.

OPPGRADERTE DOER

Litt lenger bort, til venstre, er doene. I 2016 ble den tidligere sanitærbygningen til forsvaret oppgradert til offentlig tilgjenge-

OPPTUR: Å komme seg ut på tur på kyststien er en skikkelig opp-tur for Edvard Berg Jacobsen. Han er på opptrening på Kysthospitalet, og sykler sammen med idrettspedagog Per Enok Baksjøberget. Kompasset er i passe høyde for alle interesserte. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features)

OPPGRADERT: Både doen og deler av kyststien er oppgradert. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features)

IKKE NOE PROBLEM: Den gamle stien var kronglete, men nå er det ikke noe problem for Edvard. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features)

lig toaletter med HC-tilgang: Terrenget foran bygget ble hevet så det går an å trille inn, en ny dør med tilstrekkelig bredde ble satt inn, og et HC-toalett installert.

– At det er doer som alle kan bruke, betyr rett og slett at vi kan dra hit og være her over litt lengre tid, påpeker idrettspedagogen.

Han bruker naturen så mye som mulig i jobben.

– Mange av de som kommer til Kysthospitalet har vært inne i langvarige, kompliserte forløp. Mange har lange sykehusinnleggelses bak seg. Så kommer de hit, vet kanskje ikke helt hvilke muligheter det er, og så kommer de seg opp hit for egen hjelp, for egen motor – enten via sykkel, eller rullestol eller på to ben: Det betyr så vanvittig mye! Det er som om de ser muligheter igjen. Jeg merker det så godt på stemningen, humøret, mange får en ny glød, tro på ting, et stort smil. Det er en del av en sånn friskhetstankegang, sier Per Enok, og gir Edvard en beskjed:

– Du må sykle på, få litt mer fart så du kommer opp. For der oppe, på toppen, venter en eventyrlig utsikt utover et

glitrende hav. Her, på vestre Rakke er det fylt på grus. Dermed blir det adkomst for alle til utsiktsplatået og til kompasset. Det er stort, laget i Larvikitt, og forteller om himmelretninger og området.

– Det er veldig enkelt, og alle kan relatere seg til det som står der.

KOMPASS FOR ALLE

Kompasset er lavt nok til at alle kan se, høyt nok til at rullestoler kan komme helt inntil. Det samme gjelder rasteplassene i området.

– Hvis jeg er her med en gruppe, og vi tar oss en pause her, så kommer man inn med rullestol på siden av disse bordene, konstaterer Per Enok.

– Det er noe med det at det naturlig plass til alle. Og det er så fint å sitte her sammen.

Militærhistorien er tydelig i området. Bunkersene er murt igjen, men de gamle militærposisjonene stikker opp mellom grusen de er fylt med. Per Enok peker:

– Der nede ser du en sti som er utvidet med grus. Sånn er den blitt bedre for mange.

Men den viktigste endringen er den som venter noen effektive tråkk unna: På høyre hånd er den gamle, steinete, smale, bratte stien. På venstre side den nyetablerte. Den har fått svinger for å gjøre stigningen enklere, grusdekke, og er rundt halvannen meter bred.

– Bare det å tenke at en ny trase gjør det så mye lettere, skryter Per Enok.

– Det er fortsatt en bakke, vi er jo ute i naturen, men svingene tar litt av for stigningen. Det skal ikke mye stigning til før det er tungt med rullestol. Før hadde du ikke sjans, samme om du kom med barnevogn, rullestol eller sykkel.

KARTLA KYSTSTIEN

Det var i kommuneplanen for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv 2014–2018 at målet om tilrettelegging av deler av kyststien kom på plass.

I 2014 og 2015 var kommunen med i Kommunal- og moderniseringsdepartementets K2; et prosjekt om universell utforming. Via dette mottok kommunen tilskuddsmidler til tiltak for universell utforming av uteområder. Pengene kom både fra departementet, og fra Vestfold Fylkeskommune. Fylkeskommunen deltok selv i prosjektet, og gjennomførte en kartlegging kyststien. Kartleggingen munnet ut i forslag til tiltak.

– Prioriteringen av tiltakene vi har gjennomført er blant annet valgt ut i fra denne kartleggingen, sier Guro Hessner, avdelingsleder for Kommunalteknikk Forvaltning, Park og friområder i Larvik kommune.

Kyststien er Norges eldste. Den ble ferdigstilt i 1991. Hvor mange som bruker akkurat det oppgraderte strekket, vites ikke, men på stien mellom Mølen og Nevlunghavn ble det i 2014 målt 45 500 passeringer.

STOR VERDI

Avdelingsleder Hessner forteller at strekningen fra Soldat-hjemmet til Rakke ble tilrettelagt med relativt enkle omlegginger og utbedringer.

– Kyststien ble opparbeidet med halvannen til to meters bredde, og fikk fast og jevnt grusdekke.

Når det gjelder stigningsgraden, var det ikke mulig å holde seg til standarden overalt. Der terrenget umuliggjorde det, la de inn jevnligge hvilereposer.

– Hva tenker du om at disse små endringene har så stor betydning for så mange?

– Det synes vi er veldig flott! Da vi begynte å se på hvor små tiltak som skal til for å få bedre tilgjengelighet til enkeltområder og noen strekninger på kyststien for alle, syntes vi dette var viktig å få gjort. Også fordi Kysthospitalet ligger i området og har mange brukere som vil få glede av tilretteleggingen. I nye prosjekter og rehabiliteringsprosjekter har vi alltid fokus på universell utforming. I områder som er tilrettelagt før det ble fokus på tilgjengelighet for alle, er tilretteleggingen og tilgjen-

Kyststien er Norges eldste. Den ble ferdigstilt i 1991. Hvor mange som bruker akkurat det oppgraderte strekket, vites ikke, men på stien mellom Mølen og Nevlunghavn ble det i 2014 målt 45 500 passeringer.

SJEKK UT DISSE FILMENE:

www.youtube.com/user/KSKommunesektoren

SMART SVING: En sving utenom bommen var det som skulle til for å gi tilgang for alle. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features)

GAMMEL DO: Det er mange år siden denne doen var i bruk. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features)

geligheten ikke alltid like god, så vi er veldig fornøyd for at vi har klart å skaffe midler til gjennomføring av disse tiltakene, sier Guro Hessner.

Kommunen ønsket i utgangspunktet også å tilrettelegge andre deler av kyststien, men møtte på noen utfordringer som gjorde at det så langt ikke har latt seg gjøre å gjennomføre:

- Ved å dimensjonere for rullestol og barnevogner, ville det også gi økt tilgjengelighet for mopeder, firehjulinger og raske syklistere. Grunneierne der ønsket derfor ikke at vi skulle utvide åpninger i steingjerder, eller forbedre dekket.

BEST UTE

Edvard og Per Enok har kommet seg godt ned den nye stien, tråkket gjennom lag skog, og ser atter en gang kystlandskapet folde seg ut foran dem. Det er måkeskrik, bølgeskulp og vind i luggen. Til venstre, uti et hav av gress, passerer de den gamle utedoen. Plass til to, grånet av vær, ikke i bruk på årvis. Men en gang var dette eneste mulighet.

Fra dette stedet kan de sykle videre til Kysthospitalet.

- Tidligere var bommen og bakken proppen i systemet. Nå har det åpnet seg så mange flere muligheter for å utnytte dette området enda bedre, komme oss mer ut på utkikkspunkter, mer ut i naturen, sier Per Enok.

- Ja, det er fint, det er gøy å sykle, sier Edvard, som skal være på Kysthospitalet i to uker til sammen. Så bærer det hjem til Bø i Telemark. Han har vært her flere ganger før, første gang da han var åtte år gammel.

- Inne på Kysthospitalet har de selvsagt også treningssykler.
- Så strengt tatt kan vi ha tilsvarende trening innomhus. Men det blir likevel ikke det samme. Å komme seg ut i naturen gjør noe med oss alle, både fysisk og mentalt. Ikke sant Edvard, at det ikke er det samme å sitte inne på treningssykel, spør Per Enok.

Om Edvard er ikke i tvil:

- Nei, det er mye bedre å komme seg ut!

Velduftende og viktig

Peonene, rosene og liljene er mer enn vakre og velduftende. Sansehager kan gi tilgang til minner hos personer med demens.

FOR TI ÅR SIDEN åpnet «Oldemors hage» i Botanisk hage i Oslo. Den er tilknyttet Naturhistorisk Museum, og tilgjengelig for alle.

– Forskning viser at det å komme ut i naturen er avstressende. En sansehage gir et vell av inntrykk: Det er mye å se på, høre på, ta på, lukte og smake. Dette kan gi tilgang til minner, som er sentralt hos personer med demens å få hjelp til, sier spesialsykepleier og koordinator demens ved Senter for fagutvikling og forskning/ Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester i Oslo, Solfrid Rosenvold Lyngroth.

FRUKTBART SAMARBEID

Da samarbeidet om sansehagen kom i stand, hadde det lenge vært et ønske om en offentlig sansehage.

– Og da vi tok kontakt med Botanisk hage, Naturhistorisk Museum, holdt de akkurat på å planlegge en hage for å stille ut gamle historiske planter. Vi fikk til en utrolig inspirerende og

spennende prosess hvor vi fikk være med på å legge til rette for at en del av hagen kunne bli en sansehage for personer med demens, forteller Rosenvold Lyngroth.

Oslo kommune bevilget 150.000 kroner til å utvikle sansehagen, og senteret bidro med råd slik at hagen ble utviklet i tråd med hvordan en sansehage for personer med demens skal utformes. Sansehage er en måte å designe et utemiljø for at sårbare mennesker også skal kunne gå ut på egenhånd.

TRYGG ARENA

– Det fine er at vi ved å ta utgangspunkt i mennesker som har et spesielt behov, har laget et fint tilbud for alle: Du går trygt rundt i et vell av opplevelser. Personer med demens får ofte problemer med å orientere seg og finne fram. Derfor var det viktig å anlegge sansehagen på en slik måte at man kan gå rundt på egenhånd uten å gå seg bort. Dette ble løst i form av en runde som tar deg tilbake til utgangspunktet. Sanse-

STOR BONUS: En vakker hage i full blomst har stor effekt på mennesker. (Foto: Naturhistorisk museum v/Karsten Sund).

hagen er også omkranset av hekk og gjerde som en naturlig avgrensning, slik at turgåeren kjenner seg trygg og ikke går seg bort, sier spesialsykepleieren.

Dekket på gangveien er tilpasset både rullator og rullestol, og selve hagen er fylt med planter fra Østlandet som var vanlig på 1920-tallet. I tillegg er det syrinlund, lysthus, benker og en vannpost.

– Tanken er at du stimuleres til å bevege deg videre på runden. Før var ikke vanlig å kjøpe planter på butikken, det var mer vanlig at man delte opp og fikk av naboen. Skilt forteller litt om historien til de ulike plantene. Alt dette kan bidra til å vekke minner sammen med alle sanseopplevelsene.

HOLDER KURS

Senter for fagutvikling og forskning/ Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester i Oslo ledet i mange år et nettverk for sykehjem som ønsket å lage sansehager. Og i flere år ble det dyrket planter i Botanisk hage som ble gitt bort til andre sansehager i Oslo.

Senteret har kurs for ansatte i hjemmetjeneste, helsehus og sykehjem i Oslo i individualisert bruk av grønne utemiljøer, naturlige og tilrettelagte, forklarer spesialsykepleieren. Da inngår alltid en omvisning i Oldemors hage.

Hun er svært begeistret for Oldemors hage og for hva et samarbeid mellom to ulike fagmiljøer kan skape. Oldemors hage er den første offentlige sansehagen i Norge og har altså i år ti års jubileum.

PLANLEGGER FLERBRUKSHAGE

Sykehjem som ikke har sansehage, eller som bare ønsker å komme ut på tur, legger gjerne ferden hit.

Og nå jobbes det med ytterligere en hage – Almas hage – ved Aker helsearena (Aker sykehus), hvor dette senteret som er en del av Sykehjemsetaten, holder hus. Både Sykehjemsetaten, Oslo universitetssykehus og Helseetatens pasienter på Aker samt Sunnaas poliklinikk er blant de kommende hage-besøkende.

Der blir det en flerbrukshage med prinsipper fra sansehage, utendørs treningsapparater, og kanskje musikkinstrumenter som kan stå ute.

– Og også et sted for de som bare ønsker å sitte i ro. Her har vi fått mye hjelp av Botanisk hage i utforming, valg av blomster, trær og busker. Vi har til og med fått planter som er dyrket frem hos dem. Hagen er tegnet av en konsulent knyttet til senteret, Kari Pape. Hun er hageentusiast, har stor kompetanse og har i en årrekke bidratt på mange sykehjem med å planlegge sansehager, sier Solfrid Rosenvold Lyngroth.

MINNER: Lysthus, benker og syrinlund kan få mange til å huske tilbake. (Foto: Naturhistorisk museum v/Karsten Sund).

TRYGG: Oldemors hage er rammet inn av gjerde og hekk slik at personen kan føle seg trygg og ikke gå seg bort. De går seg heller ikke vill i hagen, fordi den er laget som en runde. (Foto: Naturhistorisk museum v/Karsten Sund)

Fishing for alle

Karmøy kommune har mange titalls fiskevann. Ved idylliske Litlavatnet kan alle prøve fiskelykken.

SKITT FISKE: Leif Arild Fjellheim er ivrig friluftsmann og har holdt kurs i fluekasting for rullestolbrukere. (Foto: Peder Christiansen).

STORT, STILLE OG IDYLLISK: Bare hundre meter fra parkeringsplassen på siden av det kommunale industriområ- det ligger Litlavatnet – et av nærmere 80 fiskevann i Karmøy kommune.

Fiskeplassen ble etablert for mange år tilbake, men først for et drøyt år siden ble den gjort tilgjengelig for alle.

Det skjedde etter at Karmøy kommune kartla plassen med tanke på universell utforming, og fant ut hvilke grep som måtte til.

– Vi støtte på noen utfordringer, for det er jo snakk om litt stigning i form av noen bakketopper. Det er ikke alt som kan gjøres universelt, sier Knut Sunnanå, konsulent i veg og trafikk i Karmøy kommune, og med i KS-nettverket for universell utforming.

– Har du elektrisk rullestol kommer du opp og ned den første bakketoppen uten problem, men det kan være mer utfordrende med håndmakt.

Langs vannet ble det bygget en plattform på om lag 15 ganger seks meter. Ytterst ble det montert en kantlist. Turveiene ble gjort brede nok, og kantet med noen gamle stolper som allerede var i kommunens eie.

– Disse fungerer som ledelinjer. Og så har vi lagt på et mye finere grusdekke, og finere sand, forklarer Knut Sunnanå.

Grusen er lys. På den måten blir det et tydelig skille mellom selve stien og kanten. Utenfor stien er landskapet formet slik at det ikke er noen fare for dype fall.

Han synes de har fått til store endringer på kort tid – og med enkle midler.

– Det er jo gjort helt enkelt, sier han.

Stedet er blitt et yndet utfluktsmål for mange grupper.

Konsulent Sunnanå mener nøkkelen til suksessen er godt samarbeid og planlegging i forkant.

– Samarbeid med brukergrupper er jo alfa og omega. Det er de som vet hvordan det bør være. Hvis vi ikke samarbeider med de som skal bruke stedet, er det i grunnen bortkastet arbeid, og man risikerer å måtte gjøre det flere ganger.

Også Blikhavn leirplass, som ligger ved Karmsundet langs fylkesvei 511, er kartlagt, og skal utbedres i tråd med kartleggingen.

Nettopp her ved Litlavatnet har Leif Arild Fjellheim holdt kurs i fluekasting for rullestolbrukere.

Han er skoleringsansvarlig i Karmøy Jeger, Fisker og Naturvernerforening, har selv sittet i rullestol etter en ryggmargsskade siden 2000, og synes plassen er perfekt. Før ryggmargsskaden var han en ivrig friluftsmann, og det endret seg på ingen måte etter at han begynte å ta seg frem på to hjul. Han humrer litt av dispensasjonen som i sin tid ble gitt da klubbhuset til jeger- og fiskeforeningen skulle bygges: Der trengtes det ikke tilgang for rullestoler.

– Men nå er det mange av oss, ler han, som for øvrig

– Samarbeid med brukergrupper er jo alfa og omega. Det er de som vet hvordan det bør være.

STILLE IDYLL: Området rundt Litlavatnet ble reddet i tolvte time, og er blitt en yndet plass for mange. (Foto: Peder Christiansen).

planlegger fire dagers jakt i fjellheimen til høsten: Ni stykker i rullestol.

– Poenget er å få folk ut i aktivitet, enten det er på et helt rolig nivå, eller om det er i konkurranse-sammenheng. For mange er dørstokkmila veldig lang, påpeker han.

Leif Arild Fjellheim er pådriveren bak prosjektet Jakt for alle i Norge, som allerede var etablert i Sverige.

Norges jeger- og fiskerforbund tente umiddelbart, og målet er altså å gi alle anledning til å komme seg ut i naturen. Da gjelder det imidlertid at man vet hvor man kan dra. Og nettopp dette har et helt nytt prosjekt tatt mål av seg å løse:

– Via Norges jeger- og fiskerforbunds hjemmeside kan du gå inn på Google Maps og lete deg frem. Stedene merkes med symboler som viser fiskeplasser tilrettelagt for rullestolbrukere, og båtutsettingsramper tilrettelagt for rullestolbrukere. Via kartet kan du zoome deg helt inn og også se satellitt-foto av stedene, sier Leif Arild Fjellheim, som tror det vil gjøre det lettere for mange å komme seg ut i naturen.

Selv fremhever han både fiske og lerdueskyting som supre aktiviteter.

– Og jakt. Mange tror de må kravle langt oppå en fjelltopp for å oppleve noe. Men det er ikke sånn. Jeg var med på hjortejakt i fjor, jeg hadde post utpå et jorde, og felte et dyr. Jeg måtte faktisk kjøpe et nytt frysenskap etterpå.

REDDET AV PRIVAT INITIATIV

I tolvte time ble idyllen rundt Litlavatnet reddet fra planene om industrivirksomhet.

Før ble området brukt til bading. Men på 80-tallet regulerte Karmøy kommune om til industri. Da begynte arbeidet med tilrettelegging for næring: Et stort område ble brukt til pukkverk. Kommunen er største grunneier her. Men helt inntil Litlavatnet er det Reidar Kvinnesland og hans søsken som eier. Etter hvert kom han på banen.

– Jeg syntes det var helt meningsløst at de skulle sprengte området flatt og ødelegge alt helt ned til vannkanten.

I begynnelsen var det litt tungt å få gehør for ønsket om å stoppe industristriplanene.

– Men all kred til kommunen: Reguleringsplanen ble endret så det ble lagt en mye bredere grønn frisone rundt plassen, skryter Reidar Kvinnesland.

Deretter begynte arbeidet med å tilbakeføre området som hadde blitt enormt skadelidende under den lange industritilretteleggings-perioden. Siden er området oppgradert i flere omganger, og både kommunen, friluftsrådet og Koparvik Speidergruppe har bidratt.

– Det er helt topp å se at så mange bruker det. Hadde det ikke vært for det gode samarbeidet med kommunen, er jeg redd for at store deler hadde ligget under mange meter med steinmasse, sier Reidar Kvinnesland.

– Det er helt topp å se at så mange bruker det. Hadde det ikke vært for det gode samarbeidet med kommunen, er jeg redd for at store deler hadde ligget under mange meter med steinmasse

KURS: Fjellheim dokumenterer kursdeltakerens innsats på hans kurs i fluekasting. (Foto: Peder Christiansen)

INGEN HINDRING: Grete Angeltveit og Jannet Olsen liker å legge trilleturen til skolekvartalet på Sortland. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

Skolekvartal for fremtiden

Bygg og uterom rundt skolene på Sortland er blitt tilgjengelig og framkommelig for alle.

– **DETTE ER BLITT** en naturlig møteplass for folk i området. Det er trygt for barna og sosialt for alle, sier Grete Angeltveit. Sammen med Jannet Olsen er hun på trilletur i skoleområdet, og småbarnsmødrene har ingen problemer med å ta seg fram med vogner.

SIGNALPROSJEKT

Skolekvartalet var signalprosjekt da Sortland i 2008 ble ressurskommune for universell utforming. Prosjektet skulle øke de involverte partenes kompetanse på universell utforming og være et godt eksempel for regionen.

I dag er området et populært nærmiljøanlegg for hele byen. Her ligger svømmehallen og idrettshallen og de tre skolene i byen; barneskole, ungdomsskole og videregående.

Kristine Røiri, kommunens prosjektkoordinator, forteller at det var naturlig å se prosjektet i sammenheng: Kommunen skulle bygge ny ungdomsskole, Nordland fylkeskommune skulle rehabilitere og bygge ny videregående skole, og kommunen skulle rehabilitere uteområdet.

ÅPNET OPP

Den videregående skolen sto klar i 2011, ungdomsskolen i 2012 og uterommet i 2014. Det store, felles uteområdet mellom skolene fungerer som nærmiljøanlegg og som knutepunkt for gang- og sykkelveiene.

Tidligere var området dominert av mange trapper og gjerder rundt hver enkelt skole. Kristine Røiri sier det var viktig å fjerne

gjerdene og åpne opp for å kunne tilrettelegge området:

– Man går helst ikke over en skoleplass hvis man ikke tilhører skolen, så folk måtte ta omveier rundt bygningene selv om det ville vært mer naturlig å bevege over plassen.

Nå går og ruller folk på kryss og tvers. Gjennom hele området er det anlagt gangarealer og overordnede gang- og sykkelveier.

Vi vurderte det eksisterende terrenget opp mot strengeste løsning for universell utforming, men det ville ført til store terengingrep og omveier. Sammen med rullestolbrukere kom vi fram til en god løsning, hvor noen strekninger er litt brattere enn 1:10, men det er ingen utfordring for motoriserte rullestoler. Og det finnes alltid en alternativ rute for de som trenger det.

FIKK MIDLER

Langs gangveiene står benker med maksimalt 50 meters mellomrom. Øverst i området ligger fotballbane som islegges om vinteren, basketballbane og en bane for sandvolleyball, her er bordtennisbord og skateramper.

Kravene til universell utforming var det grunnleggende premisset for prosjektering av uterommet, og førte til at prosjektet fikk 5,4 millioner i Stedsutviklingsmidler i 2011.

Kristine Røiri beskriver skolekvartalet som et traust og godt prosjekt. Det er bygget etter de eldre forskriftene i TEK-07, men er likevel blitt et framtidsrettet anlegg siden det er fulgt en strengere kommunal standard.

Universelt utformet bydel

I Kristiansand er den populære Bystranda og friluftsområdet Tangen tilrettelagt slik at alle kan nyte sjø og vann og sørlandsliv.

TILGJENGELIG: Charlotte Wesenberg og Astrid Tvedten på bystranda i Kristiansand. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

TRYGG RUTE: Karen Malm trimmer ofte på Tangen. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

BADEGLADE, FISKEFANTASTER, friluftsentusiaster og frisksportere av alle slag; langs vannkanten i Kristiansand sentrum er det muligheter for alle. Uavhengig av funksjonsevne – og uavhengig av om man liker å dyppe «tean i tanga», som de sier på Sørlandet, eller foretrekker å holde dem tørt på land.

– Vi går mye på tur, sier Charlotte Wesenberg, leder av Rådet for funksjonshemmede. Hun holder stokken foran seg og svinger lommekjent inn på Elvepromenaden, som går langs elva Otra, med kurs for Tangen. Ved siden av henne kjører Astrid Tvedten i rullestol, også hun medlem i Rådet for funksjonshemmede.

I dag tar de to aktive kvinnene runden fra Elvepromenaden ut på Tangen, via Bystranda og videre langs Strandpromenaden. Universell utforming har vært styrende for utviklingen av området som har vokst fram som en ny bydel i Kristiansand.

– Kommunen har vært flinke til å tilrettelegge for alle grupper, og her var vi brukere med fra starten for å styre prosessen i riktig retning, sier Charlotte Wesenberg.

Hun har ingen problemer med å gå tur i området selv om hun er blind, det har heller ikke Astrid Tvedten.

– Jeg kommer meg lett fram med rullestolen, det er ingen hindringer underveis her.

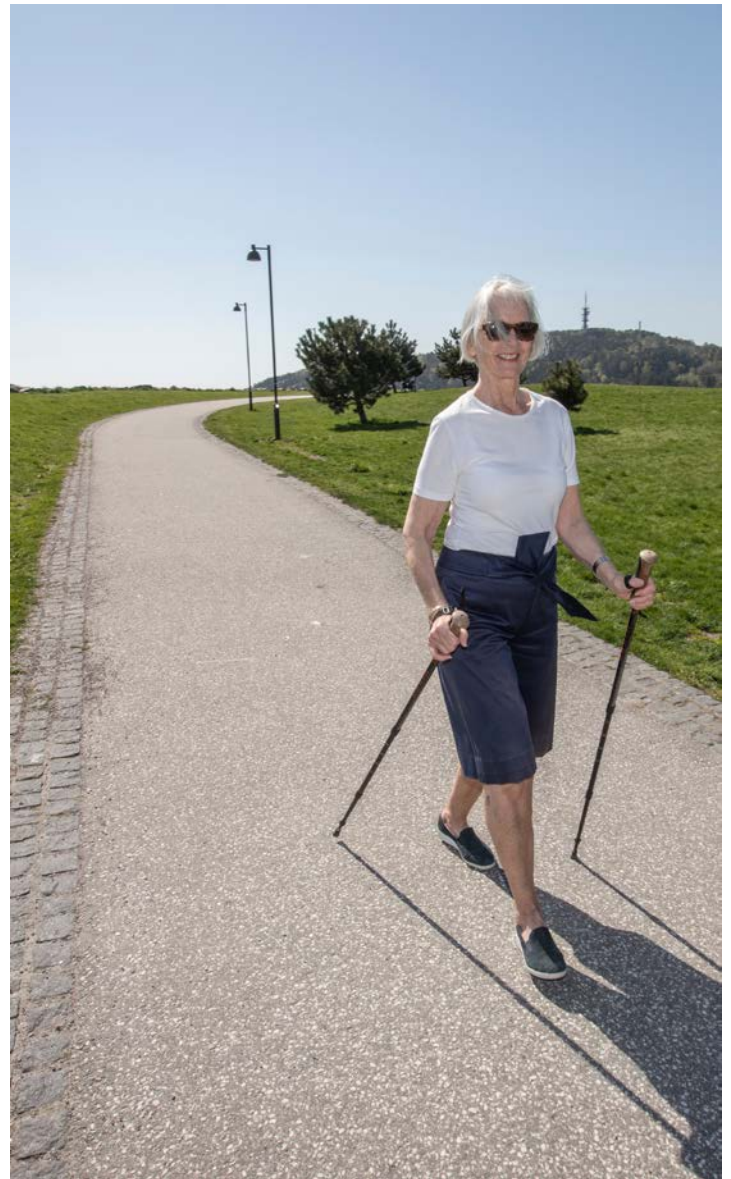
FISKELYKKE

Langs elva stopper de to opp ved noe som ved første øyekast ser ut som en inngjerdet platting over vannet.

– En fiskeveranda, forklarer Astrid Tvedten og peker videre langs elva, hvor det er bygget flere tilsvarende fiskeplasser. I Otra går det laks, og folk kaster med stang fra fiskeverandæne.

– De er bygget ut over vannet, slik at vi som sitter i rullestol trygt kan kjøre inntil gjerdet med fiskestanga og kaste langt ut i elva, sier Astrid Tvedten.

– Husk fiskekort, sier Charlotte Wesenberg og humrer. Hun understreker at fiskeplassene er fine også fordi de innbyr til felles aktivitet.

– Det føles godt å kunne gjøre aktiviteter sammen med venner og familie uten tilrettelegging.

TRYGG LØYPE

Ved parken på Tangen er det satt opp spesialbygde benker og bord, også de universelt utformet. Ved ganske enkelt å trekke bordbeina godt inn under bordet, kan rullestolbrukere kjøre helt inntil bordkanten og sitte med bena under bordet.

– Slike tiltak koster jo ingen ting – det handler bare om å huske på det, sier Charlotte Wesenberg.

En smilende dame med gåstaver passerer i god marsjtakt. Karen Malm har proteser i hofter og knær og tar trimturen sin i dette området flere ganger i uka.

– Andre steder er jeg ofte redd for å falle. Her er det så fin

FISKELYKKE: Charlotte Wesenberg og Astrid Tvedten på en av de mange «fiskeverandaene» i Kristiansand. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

– Vi i rullestoler fikk sitte på første rad slik at vi slapp å se inn i ryggen på folk, det var som å få VIP-plasser

SAMARBEIDER: Elin Aabel Bergland fra Kristiansand kommune jobber tett med Astrid Tvedten og Charlotte Wesenberg i Rådet for funksjonshemmede. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

gangvei at jeg ikke er redd for å tråkke feil, sier hun og marsjer videre.

PALMESUS

Områdene på Tangen og langs strandpromenaden er populære året rundt, men i sommermånedene eksploderer det av yrende liv. Da plasseres palmene – det offisielle tegnet på at sommeren er i gang i Kristiansand – ut på Bystranda. Festivalen Palmesus arrangerer konserter rett i sjøkanten. I fjor sommer var Astrid Tvedten begeistret på plass da Elton John besøkte byen.

– Vi i rullestoler fikk sitte på første rad slik at vi slapp å se inn i ryggen på folk, det var som å få VIP-plasser, sier hun og ler.

Selv er hun ikke den ivrigste badenymfen, men hun kjenner mange som er takknemlige for at stranda er tilrettelagt med flere sklisikre ramper og håndløpere i to høyder, slik at alle kan komme seg trygt ned i vannet, og ikke minst opp igjen.

– Rampene er veldig populære blant damer med dårlige hofter og knær.

UTFORDRENDE HVERDAG

Astrid Tvedten har sittet i rullestol siden 2010 på grunn av problemer i bena etter polio. Charlotte Wesenberg ble blind etter en mislykket øyeoperasjon i 2016. Hun har måttet lære å ta seg fram i byen på nytt.

– Jeg må alltid konsentrere meg, finne noe å følge og passe på hindringer. I sentrum må jeg vite hvilke gater det er arbeid i, for å unngå dem. Jeg må vite hvor det er knottefelt i gatene og hvor det ikke er det.

I hodet har hun et kart over hvordan sentrum ser ut, hun har pugget rekkefølgen på alle gatene.

TETT TRAFIKK: Hjul av alle slag, også turister på Segway, kommer seg lett fram på Strandpromenaden. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

– Mens jeg går, teller jeg gater, kryss og overganger for å holde styr på hvor jeg er.

Astrid Tvedten fastslår:

– Hun kjenner gatene bedre enn jeg gjør.

Etter den folketette strekningen langs selve Bystranda setter de to opp farten igjen. Langs gangveien bortover mot båthavna er det egne soner for plassering av skilt, benker, sykkelstativ, trær og søppelstativ, slik at gangsonen er uhindret.

– Dette er universell utforming som fungerer veldig godt, sier Charlotte Wesenberg.

GODT SAMARBEID

Kristiansand kommune var tidlig ute med fokus på universell utforming. Da Tangen Utvikling AS og kommunen begynte å planlegge utviklingen av Tangen og Bystranda i 2005, var det et overordnet mål at alle offentlige arealer i området skulle være universelt tilrettelagt med helhetlig utforming. Mottoet har vært at universell utformede løsninger gjør områdene bedre for alle.

Planleder i Plan,- bygg- og oppmålingsetaten, Elin Aabel Bergland, viser til at krav om tilgjengelighet og universell utforming er nedfelt i kommuneplanen og i kommunens normaler for veier og utomhusanlegg.

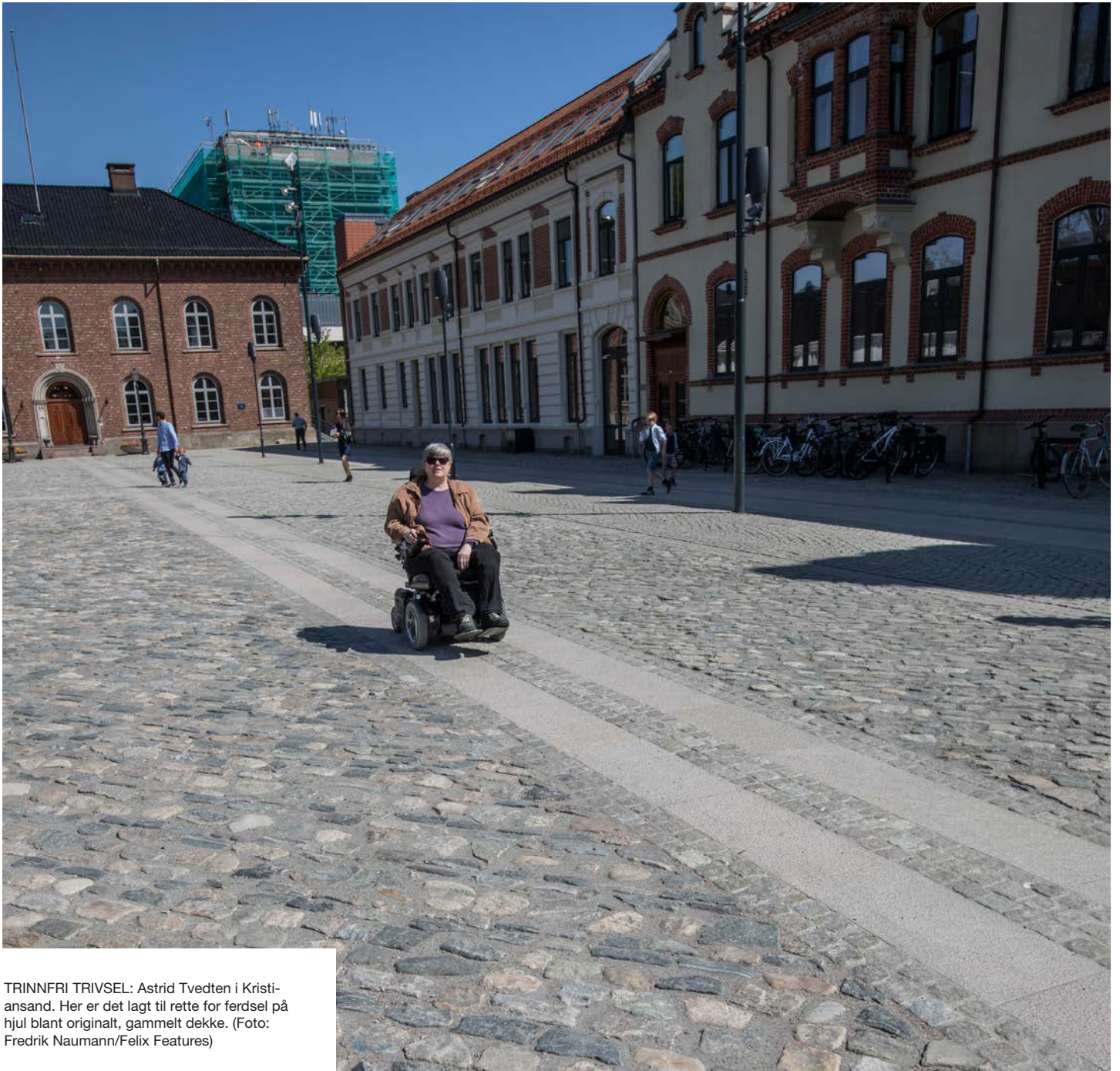
– Vi har fokus på UU i alle ledd i organisasjonen, og Rådet for funksjonshemmede deltar med råd til konkrete løsninger, sier hun.

Uteområdene på Tangen og ved Bystranda ble ferdigstilt i 2012. Områdene har en viktig funksjon i den nye bydelen i Kristiansand, hvor det er boligprosjekter, næringsområder, offentlige kontorer, svømmehall og videregående skole. Det siste store boligprosjektet ytterst på Tangen igangsettes i 2018.

UU-TILTAK I KRISTIANSAND

- Utforming og materialbruk er en integrert del av designet, ikke spesialtilpassede løsninger.
- Trygge og logiske forbindelseslinjer.
- Stigning ikke brattere enn 1:20.
- Trinnfrie overganger alle steder der det er mulig.
- Slette og stødige dekker som er lette å bevege seg på.
- Terreng med lite fall, både lengde- og tverrfall.
- God, jevn belysning som ikke blender.
- God kontrast mellom materialer som angir ledefelt for svaksynte.
- Taktile materialer angir ledefelt for blinde.
- Gangarealer uten løse elementer.
- Egne soner langs gangarealer for plassering av skilt, benker, sykkelstativ, trær og søppelstativ.
- Gangfelt med nedsenket kantstein.
- To cm kant ved alle nedsenkninger.
- Få krysningpunkt mellom kjørevei og fotgjengerlinjer.
- Planter som ikke er allergifremkallende.
- Ekstra store parkeringsplasser reservert og tilrettelagt for funksjonshemmede.
- Lydforhold: skjerming mot støy.
- Tilrettelegging for enkelt og godt vedlikehold.

(Kilde: Designhåndbok for Tangen)

TRINNFRI TRIVSEL: Astrid Tvedten i Kristiansand. Her er det lagt til rette for ferdsel på hjul blant originalt, gammelt dekke. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

Hevet gågata

En vårgrønn penkjole står fristende utstilt i en av de mange motebutikkene i gågata Markens. Astrid Tvedten manøvrerer rullestolen i riktig retning og kjører inn butikkdøra uten problem.

– **DET ER BLITT VELDIG** greit å komme seg inn og ut av butikker og cafeer i Markensgate, sier Astrid Tvedten, medlem i Rådet for funksjonshemmede i Kristiansand.

I den travle gågata i Kristiansand er utfordringen med tilgjengelighet til bygg fra gateplan løst smart: I stedet for å bygge en haug med ramper bortover, er hele gateplanet hevet opp til byggenes høyde.

TRINNFRI

Markens gate, kalt Markens, er hovedgata i Kristiansand. Den går gjennom Kvadraturen, det gamle bysentrumet, som ble planlagt allerede på 1600-tallet.

Elin Aabel Bergland, planleder i Plan-, bygg- og oppmålingsetaten i Kristiansand kommune, forteller at Markens var sliten og skulle oppgraderes uansett.

– Og når vi først skal oppgradere noe i kommunen, har vi vedtatt krav som tilfredsstiller tilgjengelighet og universell utforming, understreker hun.

Hovedproblemet i Markens var tilgangen til butikkene, de fleste hadde trinn opp.

– I kommunens bydesignprogram og normaler har vi fokus på at ramper helst skal være innenfor husenes vegger, vi vil ikke ha dem ute i gata. Det var utgangspunktet for å heve hele gata – rett og slett løfte opp hele gategulvet – slik at vi unngår alle mulige rampeløsninger og det blir mulig å trille fra gata og rett inn i butikker og restauranter, sier hun.

BORT MED TRAPPETRINN: Gateplanet i Markensgate i Kristiansand er hevet slik at Astrid Tvedten og andre i rullestol kan kjøre rett inn i de fleste butikkene. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

FÅ CENTIMETER: Elin Aabel Bergland viser forskjellen på ny og gammel høyde på gateplanet i sentrum av Kristiansand. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

VIKTIGE CENTIMETER

Opprustingen, som er gjort i samråd med byantikvaren, er gjennomført kvartal for kvartal over flere år, og er ennå ikke ferdigstilt nederst i Markens. Det arbeides også med å heve enkelte av de mest sentrale sidegatene. Elin Aabel Bergland svinger inn i Gyldenløves gate, som går opp mot parken ved Domkirken og Wergelandsparken, hvor arbeidene med heving pågår. Hun bøyer seg ned til gateplan og peker:

– Her ser vi høydeforskjellen på gammelt og nytt terreng.

Det er ikke snakk om mange centimeter, men de utgjør en stor forskjell.

Hun smiler og legger til:

– Selv hadde jeg ikke tenkt så mye på dette med kanter og trappetrinn før jeg fikk barn og var ute og trillet. Da merket jeg fort hvor det var enkelt å komme seg fram med vogn.

DOMKIRKEN

På torget ligger et eksempel på akkurat det. Kristiansand Domkirke hadde tidligere ett trinn opp til hovedinngangen. Skulle du inn i kirka på hjul, måtte du ta rampen ved sideinngangen, hvor døra måtte låses opp innenfra. I dag er det trinnfri adkomst til hovedinngangen.

– Terrenget ble hevet også her, og det nye belegget ble lagt helt inn til toppen av det øverste trappetrinnet ved kirken.

– I kommunens bydesignprogram og normaler har vi fokus på at ramper helst skal være innenfor husenes vegger, vi vil ikke ha dem ute i gata.

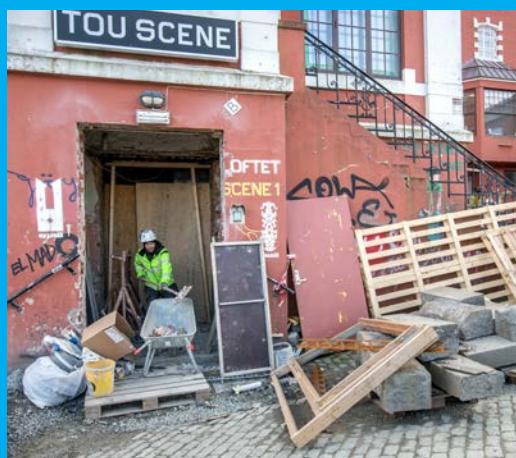
02 Bygg

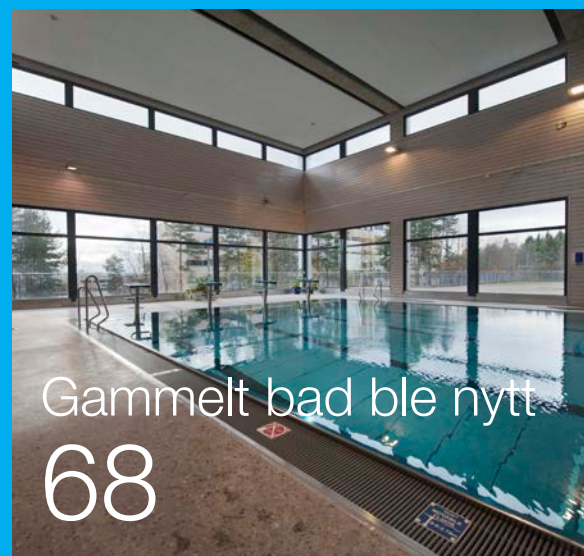
Ut med fiskeboller, inn
med kultur
44

Heistur til
lokaldemokratiet
48

Kultur i gammelt
bryggeri
62

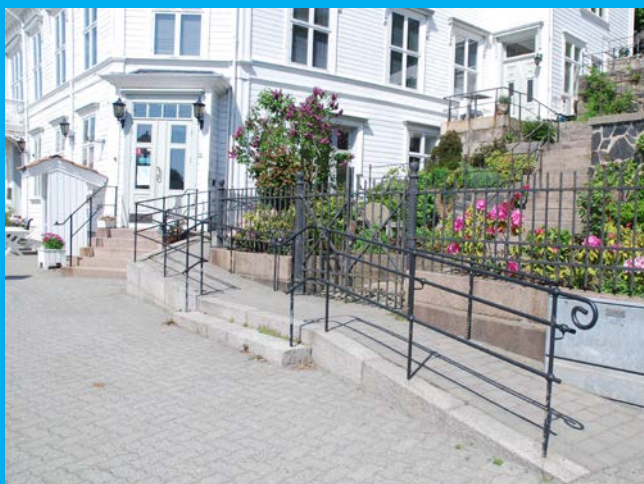
Gammelt bad ble nytt
68

Glassklart
knutepunkt
59

SJEKK UT DISSE FILMENE:
www.youtube.com/user/KSKommunesektoren

En elev endret alt

En elevs behov for tilrettelegging ble til stor glede for hele skolen.

HAN HADDE STERKT nedsatt syn, Peder, som i 2014 begynte ved Dalgård skole og ressurscenter på Byåsen i Trondheim. Skolen fra 1978 er nærskole og ressurscenter – og hadde i årevis bedt om å bli oppgradert på en rekke områder. Men det var først da hans behov ble kartlagt at ting virkelig begynte å skje – og det i et mye større omfang enn skolen hadde sett for seg.

VARIGE MINNER

Peder fikk en mye bedre hverdag på skolen, men i 2018 døde han i en ulykke. På pulten hans står et bilde, lys og hilsener fra de andre elevene. Men skolekameratene til Peder har mer enn bare gode minner av klassekameraten. Hans bidrag i utformingen av skolen har gitt noe konkret og varig. Til glede for alle på skolen som nå nyter godt av bedre lys, lyd og fremkommelighet.

– Det første vi gjorde var å snakke med Peder. Vi tok ham med på en runde på skolen og fikk ham til å si noe om hvordan han syntes det var – og hva han kunne tenke seg bedre, sier Lillian Åldstedt. Hun er ergoterapispesialist i barns helse ved Dalgård skole og ressurscenter.

– Jeg husker spesielt at han sa at på IKEA har de jo sånne linjer vi kan gå etter. Heisen var ikke merket i det hele tatt, det var en del vanskelige trapper vi måtte se på, og det handlet mye om merking og lyssetting av søyler og glassflater. Dessuten var det veldig mørkt mange steder, minnes Åldstedt.

FIKK HJELP

Tambartun kompetansesenter (nå Statped Midt) ble koblet inn for å få råd og veiledning.

– Peder ville være så selvhjulpent som mulig, var typen som syntes at det var de andre som trengte hjelp. Men han brukte veldig mye energi på å kompensere for manglende syn, på å finne frem. Tambartun understreket at den energien egentlig skulle brukes på læring. Da vi fikk det perspektivet var det veldig tydelig for oss at vi hadde en stor jobb å gjøre, sier læreren, Marthe Eriksen Bolland.

– Og nettopp Peders behov ble nøkkelen til penge-potten:

– Vi kom på tanken om å søke en pott som rådmannen sitter på. Den er beregnet på elever med særskilte behov, og at det foreligger en sakkyndig vurdering. Min første tanke var at det er litt spesielt at vi søker på den på grunnlag

SÅ LYSET: Belysningen i grupperommet er blitt en helt annen – til glede for Magnus og lærer Marthe Eriksen Bolland. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

NULL PROBLEM: Med varmekabler helt fra drosjeholdeplassen og frem til inngangspartiene er det en smal sak for Magnus og de andre å ta seg frem på vinteren. Om sommeren trenger man ikke bekymre seg for den slags. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

DALGÅRD SKOLE

Sto ferdig i 1978. Spesialskole frem til 1998. Siden har den vært nærskole og ressurscenter for Trondheim kommune. Har ca 500 elever fra nærområdet. I tillegg tar Dalgård skole inn elever fra de 57 øvrige byskolene – 100 til sammen, hvorav 60 går på fulltid, resten går både her og på sin nærskole. Disse elevene har i utgangspunktet en kognitiv utfordring.

Har et spesialpedagogisk, helhetlig tilbud. Sterkt tverrfaglig samarbeid mellom lærere, ergoterapeuter, logopeder, helsesportpedagoger og musikkpedagoger. Over 140 ansatte, halvparten ved ressurscenteret. Skolen har også nettverksansvar for fire mindre spesialgrupper lokalisert på andre skoler.

av en elev, når det kommer hele skolen til gode. Men etter hvert tenkte vi omvendt: Det er jo bare flott, sier avdelingsleder Torbjørn Langaas Lien.

NØKKELPERSON

En rapport forankret i Tambartuns mening om en rekke tydelige forbedringsbehov ble et sterkt dokument i søkeprosessen. Dessuten ble det hele løftet helt til topps via en nøkkelperson i kommunen: Solveig Dale.

Dale er rådgiver for universell utforming i Trondheim kommune.

– Med ekspert-uttalelser fra Tambartun, og kommunens nøkkelperson på laget, ja, da begynte det å rulle, sier avdelingsleder Langaas Lien.

Han mener det at Dale kom på banen har vært temmelig avgjørende for at tiltakene ble så bredt anlagt.

– Prosjektet ble løftet helt til topps i Trondheim eiendom, og det ble fristilt midler. Samtidig ble dette koblet sammen med hovedvedlikehold, slik at det kunne brukes midler derfra også.

ENDELIG GJENNOMSLAG

På den måten fikk Dalgård skole for eksempel noe den hadde kjempet for i femten år: Varme i bakken fra drosjeholdeplassen og frem til inngangspartiene på skolen. For den synshemmede eleven hadde ingen mulighet til å orientere seg der vinterstid: Da var det en eneste snøvit masse.

Varmekablene er bare et av mange tiltak.

Lillian, Torbjørn og Marthe viser stolt vei: Utendørs er det kommet opp skilt, så man vet hvor man skal gå. Tidligere var det en godt bevart hemmelighet – og både elever og foreldre kunne slite med å finne frem til riktig rom.

I gangene er det etablert ledelinjer – over hele skolen. Og nettopp disse følger gjerne førsteklasingene når de skal stille opp og ta seg fra klasserommet og til et fellesrom på en helt annen kant av skolen. Den er stor: Over 10 000 kvadratmeter hovedsakelig fordelt på en flate.

STØRRE FOKUS

– Det er interessant å tenke på at vi i begynnelsen fokuserte på de områdene

VISER VEI: Ledelinjene er til hjelp også for
førsteklassingene som stiller opp og tar
seg frem gjennom det store skolebygget.
(Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

hvor Peder beveget seg aller mest. Vi hadde først fokus på klasserom og omkringliggende områder. Men så åpnet forståelsen seg opp, og vi fikk et annet fokus, forklarer Torbjørn.

For Peder skulle selvsagt kunne bruke hele skolen. Han skulle kunne ta seg frem til mat- og helse, til kunst- og håndverk, til sanserommet og gymsalen. Det skulle være likt for alle.

– Vi holdt knallhardt på at alle arealene på ressurs-senteret er undervisningsarealer. Det er noe med det: Ikke godta at en garderobe er en garderobe. En garderobe er en læringsarena, forklarer trioen, og viser vei inn i en godt opplyst sådan. Tidligere var den alt for mørk. Kartleggingen tydeliggjorde behov for oppgradering av lys på en rekke områder – i grupperom, ganger, og på veien inn til svømmehallen. Det er montert led-lys med en helt annen lux enn de brukte tidligere.

AKUSTIKK

Selve svømmehallen er også forbedret i forhold til akustikk.

– Det er kanskje noe man ikke tenker på at dette med akustikk er viktig for en elev som er sterkt synshemmet. Men man blir svært avhengig av hørsel når man ikke kan se. Da må det være ro. Hvis akustikken er dårlig vil det gjøre situasjonen enda mer krevende, forklarer ergoterapispesialist Lillian. Avdelingsleder Torbjørn løfter på de hvite plast-ristene langs basseng-kanten. Under ligger løsningen: Skråstilte plastbøyer er montert hele veien rundt. Disse leder vannet på en annen måte, og dermed reduseres lyden av høylytte skvulp og plask betraktelig.

– Det er blitt en helt annen lyd-demping i vannrennene. Før var det en høy klukke-lyd, sier Torbjørn.

På bassengets bunn er starten og slutten på rampen markert med mørke fliser i kontrast til de øvrige lyse. Retning er også markert på samme måte med fliser i bunnen.

DESIGNET SELV: Det var en utfordring å finne riktig pictogram til aktivitetsrommet. Lillian Åldstedt, ergoterapispesialist i barns helse, tok grep og designet den selv. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

FINNER FREM: Magnus finner kjapt frem på skolekjøkkenet takket være tydelig merking av skuffer og skap. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

Og langs kanten er det tydelige markeringer i form av kontrast og bruk av ulike typer flis.

– Så det er en god markering av at du er på vei over i noe annet, sier Lillian.

FINNE FREM

I gangene er søyler markert med sorte og gule striper. Store ståldører – som innimellom står vid åpne og stikker ut i gangbanen – har fått tilsvarende markeringer på endene. Og hvert læringsrom har tydelig markering av hva som skjuler seg bak døren. Det i form av taktile pictogrammer, plassert i lese-vennlig høyde.

– Tidligere var all merking av skoledører i voksenhøyde, og bare med bokstaver. For det første nådde de ikke opp, for det andre er det en del av elevene som ikke kan lese. Og så fikk de beskjed om gå til rom SI, smiler lærer Marthe.

Å finne riktig pictogram til aktivitetsrommet var en utfordring. Men den løste ergoterapispesialist Lillian bokstavelig talt på egenhånd:

– Jeg tegnet skisser som designerne tok utgangspunkt i, sier hun, og ser på det ferdige resultatet på døren. Det ligger tett opptil hennes opprinnelige forslag.

Inne på aktivitetsrommet er det sørget for ekstra lys over tredemøllen – også det som en følge av kartleggingen.

MATLAGING

I tillegg til tydelig merking av dørene, ble også innholdet i alle skuffer og skap på spesialrommene utstyrt med pictogrammer.

– Det er litt som natt og dag: Får du beskjed om å gå til skuffen og hente en visp, finner du frem via skiltene. Følelsen av mestring, av selvstendighet, den er viktig når man ønsker

NYTT SYN: – Prosessen ga oss nye øyne å se vår egen skole med. Vi hadde jo visst at det var en del å gjøre noe med, men da vi ble spurt: hvorfor er det sånn, da fikk vi øyne å se med, sier ergoterapeutspecialist Lillian Åldstedt og avdelingsleder Torbjørn Langaas Lien. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

å klare det meste selv, sier lærer Marthe.

De gamle skolekjøkkenbordene og – benkene i tre er erstattet av hev-senke-bord med enkel tilgang for rullestolbrukere. Ute i gangene har alle glassflater fått et frostet område med figurer på. Dette er plassert i en høyde så elevene ikke blir forstyrret av virksomhet utenfor, samtidig som lærerne har utsyn. Ute er det montert led-lys oppunder taket langs hele skolen, slik at det er lett å finne frem. Trapper som tidligere var skikkelige snuble-feller har fått trappeneser.

– Mange av våre elever har konsentrasjonsvansker og oppmerksomhetsvansker. Når du kjenner at du er trygg på skolen din, at du finner frem, så vil du slippe ned skuldrene dine. Det er også med på å påvirke læringsmiljøet, sier trioen ved Dalgård.

FOTFULGT

Tverrfaglig samarbeid, forankring hos uu-rådgiver – og bokstavelig talt fotfølging av prosjektet – har vært avgjørende for suksessen, mener de.

– Vi lot ikke ekspertisen på utsiden definere alt, vi var selv med på prosessen og presenterte våre løsninger for ekspertisen. Så fikk de avgjøre om løsningene var gode eller dårlige. Vi har også bokstavelig talt hengt på alle som har kommet: Hatt rapporten med oss og sammenholdt den med det som blir sagt og gjort i felt. På den måten unngår man mange misforståelser, forklarer trioen.

– Dessuten har vi hatt en strategi om å være så hyggelig som mulig underveis, understreket at vi spiller på lag, sier avdelingsleder Torbjørn Langaas Lien.

– Det tror jeg også har vært kjempeviktig!

Historien om Peder er gjengitt med foresattes tillatelse.

STOR BETYDNING: Peder døde i en ulykke. Hans bidrag i utformingen av skolen har gitt noe konkret og varig: Alle nyter godt av bedre lyd, lys og fremkommelighet. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

Storstua på Sortland

– Ut med fiskebollene og inn med kulturen.

HERMOD HØWE (82) OPPSUMMERER effektivt historien til Kulturfabrikken på Sortland, kulturhuset som er reist på tuftene til tradisjonsrike Vesterålens Hermetikkfabrikk. Produksjonen av de kjente hvite og grønne fiskeballeboksene er flyttet til nye lokaler, mens «den blå byen» Sortland har rykket inn med sin portefølje av kulturtilbud og mere til.

Kulturfabrikken åpnet offisielt dørene i oktober 2014 og ble straks Sortlands nyeorstue. Huset inneholder kino, bibliotek, galleri, museum, kulturskole, verksteder, frivilligsentral og voksenopplæring. I to store flerbrukssaler arrangeres konserter, teaterforestillinger, konferanser og fester.

– Kulturen er blitt like populær som fiskebollene, konstaterer Hermod Høwe.

Han var en ihuga aksjonist da sortlendingene slåss for å få

realisert kulturhuset, og er trofast innom flere ganger i uka.

– Jeg har aldri vært på så mange konserter og arrangementer før. Kulturfabrikken er blitt en magnet. Her treffer man folk, og får være med på ulike aktiviteter som gjør at man engasjerer seg, mener han.

På programmet hans i dag står blant annet en kaffe på Kulturcafeen med Kristine Røiri, kommunens ekspert på universell utforming. Hun nikker til det han sier.

– Fiskeboller er jo en folkelig rett, og det er kulturen her på huset også, sier hun fornøyd.

POPULÆRT HUS

Universell utforming sto i fokus fra dag en da Kulturfabrikken ble planlagt og bygget. Her skal alle med; barn, ungdom,

PRAKTISK: Trinnløse plan gjør det også enklere å flytte på det tunge flygelet. Her trakterer pianist Sindre Myrbostad tangentene. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

SJEKK UT DISSE FILMENE:
www.youtube.com/user/KSKommunesektoren

voksne, eldre, innbarka sortlendinger, nyinnflyttede flyktninger, spreke og mindre spreke. Kulturhuset er et lavterskeltilbud på alle måter.

– Universell utforming handler ikke bare om tekniske grep, men også om menneskesyn, mener Kristine Røiri.

Huset er innredet slik at alle brukergrupper enkelt kan ta seg rundt i huset, og målet er at alle skal finne noe på programmet som fanger interessen. Gjerne noe de ikke visste at de ønsket seg.

Tone Toften, direktør for Kulturfabrikken, smiler og røper hva hun og de ansatte pleier å si internt:

– Kulturfabrikken skal være det huset i gata hvor alle ønsker å leke.

Hun ler godt og forsikrer at selv om det er viktig å fange opp barna – framtidens brukere av huset - så er det også et mål å få folk i alle aldre til å «henge» her.

Publikumsstatistikken forteller at de treffer. Mens debatten har rast om dyre kulturhus som står tomme rundt om i Norge, kan Kulturfabrikken skilte med stinn brakke. Rundt 10 000 mennesker er i snitt innom kulturhuset på Sortland en helt vanlig uke. Det er omtrent like mange som bor i hele kommunen.

– Vi er veldig glade for oppslutningen, sier Tone Toften og presiserer:

– Vi trekker også folk fra andre kommuner, Sortland er regionsenter for alle de fem kommunene som utgjør Vesterålen.

GODE UU-GREP

«Fabrikksjefen» kommer selv fra Sortland, og viser rundt på huset mens hun hilser på folk i øst og vest. Den ene delen av kulturhuset er bygget på tomte til hermetikkfabrikken, den andre delen er bygget ut mot sundet og ligger noe lavere i terrenget. Nivåforskjellene i første etasje er løst med trinnfrie ramper, og videre oppover i etasjene er det heisadkomst. Huset har gjennomgående bruk av tydelige ledelinjer og oppmerksomhetsfelt på gulvet, og informasjonsskranke, som også er bibliotekskranke, er bygget i to forskjellige høyder slik at den er lett å bruke for barn, eldre og folk i rullestol.

Et av hovedgrepene for å tilrettelegge huset var å lage fleksible stol- og sceneløsninger i begge flerbrukssalene. Mange av de ordinære stolene kan enkelt hektes av og gjøres om til rullestolplasser. Scenegulvet er trinnfritt - veldig greit for de som skal flytte på det tunge flygelet eller annet tungt utstyr. Både sceneområdet og stolradene kan gjøres større eller mindre etter behov.

– Vi bruker mye tid på å rigge opp og ned, med det er det verdt, sier Tone Toften.

MØTEPLASS: Kulturfabrikkens direktør, Tone Toften, står av en prat med Sigvald Nilsen. (Foto: Fredrik Naumann / Felix Features)

Kulturfabrikken åpnet offisielt dørene i oktober 2014 og ble straks Sortlands nye storstue. Huset inneholder kino, bibliotek, galleri, museum, kulturskole, verksteder, frivilligsentral og voksenopplæring.

ØRENS LYD: Ordfører Tove Mette Bjørkmo i cafeen på Kulturfabrikken, hvor bekledningen på veggene er med på å gjøre lydnivået behagelig, selv om rommet er stort og høyt under taket. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features).

GOD LYD

Hjertet i fabrikken er Kulturcafeen. Ved cafedisken har ordføreren på Sortland, Tove Mette Bjørkmo, kjøpt lunsj hun skal ta med tilbake til kontoret i rådhuset. Hun er ivrig bruker av Kulturfabrikken både profesjonelt og privat.

- Kulturfabrikken er blitt ei storstue for hele Sortland og Vesterålen, sier hun.
  - Den er virkelig blitt en møteplass med lav terskel, og spiller derfor en vesentlig rolle i lokalsamfunnet.
  - At Kulturfabrikken er universelt utformet, bidrar ifølge ordføreren sterkt til dette.
  - Det betyr at alle som har lyst kan komme hit - uavhengig om de er funksjonsfriske eller ikke. Og det ser vi at de gjør.
- Ordføreren berømmer blant annet de gode lydforholdene. Det nyter for eksempel ektemannen hennes godt av.
- Han bruker høreapparat, og andre steder må han ofte ta det av på grunn av støy. Her på huset er det god akustikk og lyddemping, og han har ingen problemer med å bruke høreapparatet, forteller hun.
  - Kristine Røiri understreker at det var viktig å få til god lyd i bygget.
  - Det er et vanskelig rom, stort og åpent og høyt under taket, men resultatet er blitt bra. Det er blant annet satt opp lyddempende belegg på veggene rundt cafedisken.
  - Mange tror det er en kul utsmykning, for sånn ser det ut, men det er egentlig lyddemping, sier Tone Toften.

HJERTESAK

Utenfor storsalen står en dresskledd herre med rullatoren sin. Sigvald Nilsen (85) er på huset for å være med på en privat minnestund etter en begravelse. Vanligvis er han her i hyggelige ærend. Hver onsdag går han på cafeen for å treffe gamle kjenninger, og han liker å gå på utstillinger på museet. Han husker godt tida da «hermetikken» var her.

- Jeg var mange ganger på besøk og spiste fiskeboller rett fra containerne. Nå er det blitt veldig fint her, mener han.
- Kulturfabrikken kostet tilsammen 248 millioner kroner - og uten innsatsen fra frivillige og det lokale næringslivet ville det ikke blitt noen storstue. Kommunestyret stilte krav til at det måtte reises privat egenkapital før den offentlige pengesekken ble åpnet.
- Vi kom på ideen om å «selge» stoler til de næringsdrivende i regionen for 15 000 kroner stykket, og på den måten ble det reist rundt 14 millioner kroner. Entusiasmen var enorm. Alle stolene ble solgt, enkelte flere ganger, sier Tone Toften.
- Hun peker på seteryggene i salen, på samtlige seter bortover radene henger små skilt med navn på lokale bedrifter. Stolene «eies» av sponsorene, men brukes selvfølgelig av alle.
- En effekt vi ikke hadde tenkt på, er at dette skaper et større eierskap til Kulturfabrikken. Folk har puttet fabrikken i hjertet sitt.

SPREK: Hermod Høve er ofte eneste hane i kurven når Frivilligsentralen byr opp til trim i Kulturfabrikken. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

FLEKSIBELT: Informasjonsskranken i Kulturfabrikken har to høyder og passer for alle. Her leverer Astrid Helen Karlsen inn bibliotekbøker til Jørn Singdahlsen. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

Heistur til lokaldemokratiet

Anna Bongo Johansen (74) måtte slite seg opp trappene til kommunestyresalen i Sortland rådhus da hun var folkevalgt. Nå tar hun heisen til topps.

– **DET ER EN DRØM** å komme hit nå! Et eventyr!

Anna Bongo Johansen smiler fra øre til øre og tripper forsiktig inn i kommunestyresalen på stødige sko. I tre perioder satt hun i kommunestyret i Sortland, og nå er hun representant i Rådet for likestilling av mennesker med nedsatt funksjonsevne.

På Sortland trenger du ikke lenger å være sprek til beins for å delta i lokalpolitikken. I dag er det fredede og ærverdige rådhuset fra 1950-tallet tilrettelagt med moderne grep. Det er bare å trykke på knappen og ta heisen opp til tredje etasje, hvor kommunestyresalen troner på toppen.

Slik var det ikke tidligere. I flere år hadde ikke Anna Bongo Johansen noe annet valg enn å slite seg opp trappene når hun skulle på møter i kommunestyret. Hun har hatt problemer

med hoftene og balansen fra hun var ei lita jente, og med årene er det blitt stadig vanskeligere for henne å gå i trapper.

– Jeg måtte nærmest kripe opp de første trinnene i rådhustrappa, for jeg var så redd for å falle, sier hun.

– Det var et mareritt!

MANGLER REKKVERK

Den staselige trappa i Sortland rådhus har brede, frittstående trinn i starten, det er verken rekkverk eller vegger å støtte seg på. Fra første halvetasje fortsetter trappa tre etasjer opp med rekkverk på bare den ene siden.

– Jeg har dårlig balanse på venstre siden av kroppen, og trenger å holde meg fast på høyre side. På vei oppover i denne trappa er det ikke rekkverk på høyre side, jeg måtte

På Sortland trenger du ikke lenger å være sprek til beins for å delta i lokalpolitikken. I dag er det fredede og ærverdige rådhuset fra 1950-tallet tilrettelagt med moderne grep.

lene meg inntil veggen og holde meg fast så godt jeg kunne, forteller hun.

I dag kan hun flire av elendigheten, men den gang var det ikke greit.

– Det nyttet ikke for meg å komme i siste liten og springe opp trappene, jeg måtte alltid beregne god tid. Minst femten minutter brukte jeg på å gå de tre etasjene for ikke å være helt utkjørt når møtene begynte.

MÅTTE FLYTTE

Politikere og administrasjon så at situasjonen var uholdbar. Rådet for likestilling av mennesker med nedsatt funksjonsevne hadde etterlyst heis i årevis, nå ble saken prioritert.

– Vi kunne ikke være bekjent av å ha en kommunestyresal

som ikke var tilgjengelig for alle, fastslår

Kristine Røiri, arkitekt, byplanlegger og prosjektordinator for universell utforming i Sortland kommune.

– At kommunestyret er tilrettelagt for alle er jo veldig viktig i forhold til demokratiet. Alle skal ha mulighet til å drive politikk, til å være kommunestyrerepresentant – eller rett og slett møte opp for å høre det som blir sagt i kommunestyresalen. Og da må vi lukke opp dørene og sørge for at alle kan komme inn, sier hun.

Kristine Røiri ble satt på jobben da Sortland fikk status som pilotkommune for universell utforming fra 2005. Rådhuset og kommunestyresalen havnet raskt på lista over steder som måtte gjøres tilgjengelige for alle innbyggere i kommunen.

Løsningen ble i første omgang at politikerne i 2007 måtte flytte ut av kommunestyresalen. Møtene ble lagt til en sal i det som kalles rådhus to, et nyere bygg som ligger bak det gamle rådhuset. Her er det tilgjengelig for alle.

– Det hadde nok en god effekt at politikerne på hvert eneste kommunestyremøte måtte tenke litt på hvorfor de ikke satt i kommunestyresalen, mener Kristine Røiri.

TIDSTYPISK ARKITEKTUR: Hovedtrappa i Sortland rådhus er et elegant eksempel på 1950-talls interiør, men passer ikke for alle brukergrupper. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

FREDET: Sortland rådhus ble bygget på 1950-tallet og har godt bevarte fasader og interiør. Kommunestyresalen ligger på toppen av bygget. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

MANGE ENDRINGER

I 2009 ble det satt av midler til prosjektering, og i 2012 startet byggearbeidet. Kostnadene for alle utbedringene var rundt fire millioner kroner. Det inkluderer heis, som er dimensjonert som bæreheis, nytt tilbygg til heisen, ny rampe ute, automatiske døråpnere på hovedinngangen og alle dører inn til service-torg, kommunestyresal og andre avdelinger hvor det kommer besøkende. Det er bygget nytt HC-toalett som erstatter de trange 1950-talls båsene, satt opp ny skilting og installert teleslynge og nytt mikrofonutstyr i kommunestyresalen. Mens selve kommunestyresalen var stengt, var resten av rådhuset i full drift mens arbeidene pågikk.

UNIKT RÅDHUS

At rådhuset samtidig lå an til å bli fredet – fredningsvedtaket kom i 2014 – gjorde ikke tilretteleggingen enklere. Sortland rådhus, med den originale kinosalen som ikke lenger brukes til kino, er en tidstypisk og godt bevart 1950-tallsbygning. Det er det første rådhuset fra etterkrigstida som er blitt fredet.

– Utfordringen med å tilrettelegge fredede bygg er å finne den riktige balansen: Vi må også ta hensyn til kvalitetene ved arkitekturen. Det er ikke bare universell utforming som gjelder.

SORTLAND RÅDHUS

Oppført fra 1954 til 1959.
Offisielt åpnet i 1959 da kong Olav besøkte Sortland.

Rådhuset med kinosal ble fredet i 2014.

Det første rådhuset fra etterkrigstida som er blitt fredet.

Tegnet av arkitektene Einar Karstad og Tobias Ritzau.

Huser i dag kommunestyresal og deler av kommuneadministrasjonen.

Kinosalen brukes ikke lenger til kino.

For alle trenger også god arkitektur, å få den opplevelsen det er å komme inn i gode bygg, sier Kristine Røiri.

Den elegante trappa i rådhuset er et eksempel på dilemmaet. Trappa er tidstypisk og vakker, og tilfører bygningen et element av opphøydhed og staselighet. Men det gjør den desto vanskeligere å tilrettelegge.

– Det ville ødelagt arkitekturen å montere rekkverk. Her løste vi det på en god måte, med å legge hovedadkomsten med heisen i et nytt tilbygg på siden, samtidig som vi bevarte det arkitektoniske elementet med trappa. Utvendig løste vi det med en ny rampe som ikke ødelegger inntrykket av den brede hovedtrappa.

BRA FOR ALLE

At bygget var fredet, var en av hovedutfordringene gjennom hele prosessen med tilrettelegging. En annen utfordring var kostnadene.

– En sluttsum på rundt fire millioner høres kanskje ikke mye

ut, men for en liten kommune er det mye penger å investere i ett bygg. Det er mange kommunale bygg som trenger tilrettelegging, sier Kristine Røiri.

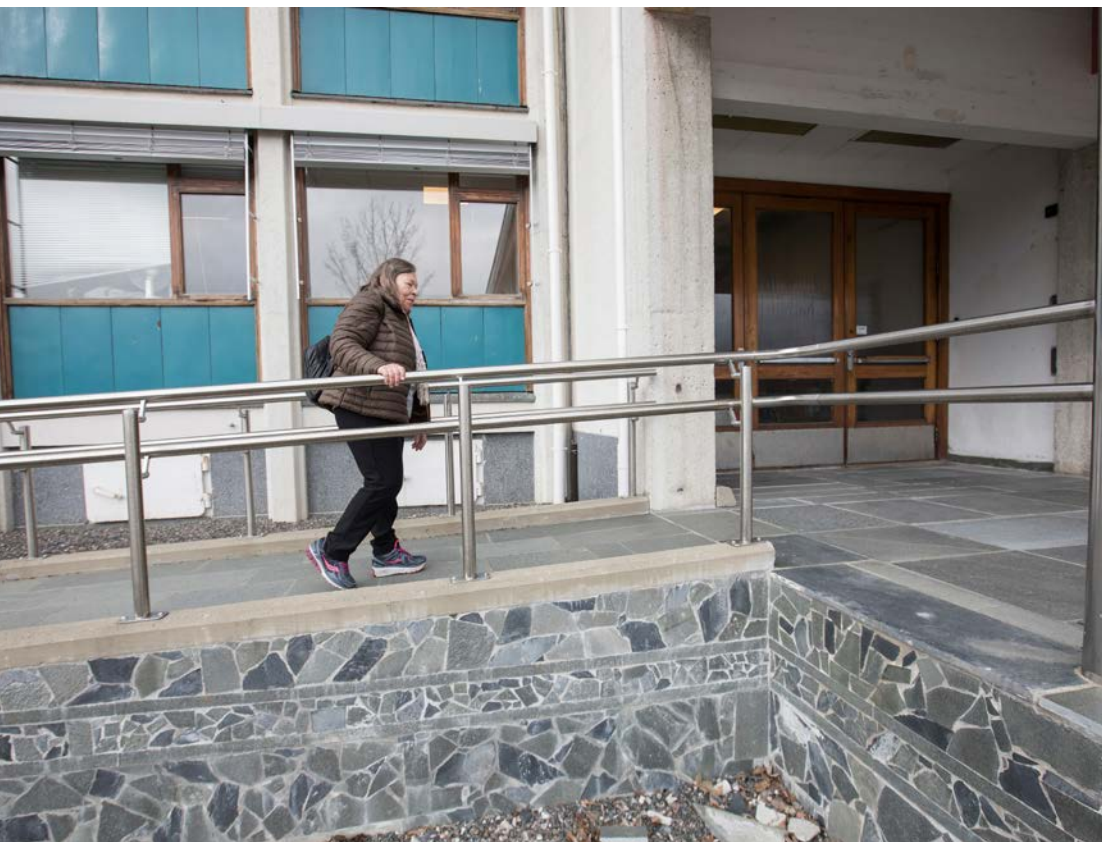
Hun understreker at tiltakene i rådhuset har vært nødvendige for noen – og bra for alle. Etter tilretteleggingen er samtlige plan og halvetasjer tilgjengelige for alle. Transport av tungt utstyr går som en lek mellom etasjene. Rengjørerne har fått en enklere jobb. Tydelig skilting er en fordel for alle. De automatiske døråpnerne nyter alle godt av, før var de tunge dørene en hindring for mange.

– Å, som jeg slet med de dørene, sier Anna Bongo Johansen og legger til:

– Man skal huske på at tilrettelegging er for alle grupper i samfunnet: Småbarnsforeldre, eldre, hørselshemmede, svaksynte, bevegelseshemmede. Vi skal ta hensyn til alle.

Hun smiler og forteller:

– Jeg glemmer aldri den gangen en barselgruppe var på besøk i kommunestyresalen. De nybakte mammaene kunne

GODKJENT LØSNING: Fylkesantikvaren har godkjent den nye rampen ved hovedinngangen. Terrenget ved trappa ble hevet 40 centimeter for å unngå at rampen ble for lang og dominerende. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

VANT FRAM: - Alle skal ha mulighet til å delta i lokaldemokratiet, mener Anna Bongo Johansen, ivrig forkjemper for å tilrettelegge adkomsten til kommunestyresalen i Sortland. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

bare glemme å få med seg barnevognene opp, de måtte pent ta babyene på armen og bære barn og stellesker opp alle etasjene.

FLOTT ROM

Etter seks års stenging kunne politikerne endelig flytte tilbake igjen til den fredede kommunestyresalen. 14. februar 2013 var det høytidelig åpning av den nye heisen, og Anna Bongo Johansen var med å klippe snora og ta første tur til topps.

Nå tar hun plass ved talerstolen hvor hun har holdt mange innlegg, og ser tilfreds utover salen. Det spesialdesignede interiøret fra 1950-tallet har overlevd flere tiår med kommunal oppussingsiver. Både lamper, panelvegger, listverk, vinduer og møbler er originale. På den ene veggen henger portrett-galleriet av tidligere ordførere. Bak ordførerens og rådmannens plass henger portrettene av kong Harald og dronning Sonja. Rådhuset ble offisielt innviet i 1959 da kong Olav besøkte Sortland.

Kristine Røiri er glad tilrettelegging og arkitektur gikk hånd i hånd denne gangen.

– Alternativet kunne vært å slutte å bruke kommunestyresalen – slik vi har gjort med den fredede kinoen – og det ville vært synd. Dette er et flott rom, høyt oppe på byens tak, det hviler en høytidelig, ærverdig stemning over det, mener hun. Anna Bongo Johansen er hjertens enig.

– Det er noe spesielt med denne salen, den har en egen harmoni, sier hun.

– Det er jo her kommunestyrepolitikerne helst vil være.

UU-ENTUSIASTER: Kristine Røiri og Anna Bongo Johansen i kommunestyresalen i Sortland rådhus, som er blitt tilrettelagt for alle. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

Heisen gir frihet

Dypt inne i fjellet ligger løsningen som gir Ole Henrik og Berit mulighet til å dra på tur: Heisen som får dem fra sykehjemmet på toppen, ned til stasjonen – og ut i byen.

TIL TOPPS: Sykkeltur var bare en drøm for dagpasient Ole på Holmestrand bo- og behandlingssenter. For sykehjemmet ligger på toppen, og en bratt kleiv var eneste vei ned til sentrum. Men så kom heisen – og muligheten for utflykt for ham og Berit Lundstadsveen Johansen – som jobber på dagavdelingen. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

STUPBRATT, SVINGETE og lang: Kleiva er melkesyre-veien som binder øvre og nedre del av Holmestrand by sammen. Bysenteret og snaut 3000 innbyggere holder til nede, mens 8000 bor på toppen. Der ligger også Holmestrand bo- og behandlingssenter – hvor Ole Henrik Havdal er dagpasient. Før heisen var sykkeltur til sentrum uaktuelt. Nå er det blitt en lett tilgjengelig hverdagsglede.

Hjelmen er på, det rutete pleddet dandert over knærne, og krykken med: Ole Henrik er klar for dagens utflykt. Berit Lundstadsveen Johansen, som jobber på dagavdelingen, trækker til på Frivillighet Sentralens el-syssel. Snart suser de to ut av sykehjemmets dører, bortover gangveien, forbi sykkelstativet, inn mot heisen. Ole Henrik lener seg frem, trykker på knappen, snart ankommer heisen, og på ett minutt er de nede på Holmestrand stasjon.

– Ja, den er allright, den heisturen, fastslår Ole Henrik.

– For kleiva, den er styggbratt!

I flere tiår var nettopp den styggbratte kleiva hans arbeidsvei: Han jobbet på Hydro nede i sentrum, og bodde der oppe. Fortsatt bor han for seg selv på toppen, men med årene har kleiva blitt alt for bratt.

– Før hadde vi ikke denne muligheten til å komme ned til byen med de eldre. Det ble for langt å gå, og alternativet var bil, eller drosje. Så da ble det bare en tur ut når de skulle til legen eller noe slikt noe. Men med heisen er det noe helt annet, sier Berit.

Holmestrand-heisen åpnet i januar 2017. Og med ett ble det så mye enklere å ta seg en tur – samme om du går, sykler, eller triller.

– Nå kan vi så lett komme oss ut, kikke på livet, treffe folk, sitte på brygga, ta en is, oppfylle et lite ønske, kanskje kjøpe et eller annet. Dette er livsglede, oppsummerer Berit.

Hun setter kursen for sjøen, passerer skiltet til badeplassen Dulpen, suser videre langs bryggeområdet hvor bølgebryteren

– Før hadde vi ikke denne muligheten til å komme ned til byen med de eldre. Det ble for langt å gå, og alternativet var bil, eller drosje.

JOBDET PÅ HYDRO: I mange tiår jobbet Ole på Hydro i Holmestrand. Den bratte kleiva fra sentrum og opp til platået, var hans arbeidsvei. Nå kommer han seg fra bunn til topp på et minutt med heisen. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

ligger som et digert utropstegn i sjøen. En fisker prøver lykken, måkene skriker, og Ole Henrik smiler.

Synet av alle de store, hvite båtene på havna bringer tanker tilbake. Til den gang han var en guttunge, og lærte å ro av faren sin.

– Skal ikke klage på roinga mi, men jeg hadde min fulle hyre med å følge med far min. Vi satte garn og line. Det var litt av en jobb. Det var matauk, og vi solgte noe også.

Sola bryter snart igjennom skydekket. Ole Henrik myser. Langs brygga kommer tvilling-mamma Nicole Hempel trillende.

– Neimen, helledussen, sier Ole Henrik, kikker på de to som sover nedi vognen, og stryker på det myke saueskinnet de er omgitt av.

Litt lenger bort skimtes Hydro-fabrikken. Minnene strømmer på hos Ole Henrik: Da han – som er født i Tinnvoll – flyttet hit fra arbeidet på Sunndalsøra. Timene på gulvet på fabrikken. Den bratte veien hjemover. Kleiva ligger der fortsatt. Men heisen er omfavnet av folket: Første året gikk de to heisene på Holmestrand stasjon 500 000 turer.

Han humrer godt, ordfører Alf Johan Svele (H) da han tenker tilbake:

– Vi ble ikke akkurat geniérklært, vi politikerne som var for denne heisen. Det var vel tvert imot. Jeg har ordførerhjørnet en gang i måneden, og jeg har sjeldent fått så mye kjeft for noe. Men å i ettertid er det mye ros å få, sier Alf Johan.

Han er opptatt av å ære den som æres bør: Det var nemlig tre private interessenter som kom opp med ideen da de så planene for den nye heisen inn i fjellet: Nå kunne man endelig få etablert den vertikale forbindelsen mellom byen og resten av kommunen. Dermed kunne folk heller ta heisen, fremfor å bruke bilen som de gjerne gjorde på dette tidspunktet.

Så Svele tenkte, jo, ja, selv om han innerst ikke hadde særlig trua på prosjektet. Han tok likevel et møte med Jernbaneverket.

– Og de sa at nå må du ikke ta så mye Møllers tran, Svele, nå har du fått en ny togstasjon til seks milliarder kroner, nå må nok være nok.

Sentrale myndigheter hadde nemlig vedtatt at det skulle bygges en splitter ny togstasjon i Holmestrand: Nord-Europas største stasjons-hall i fjell, med fire spor, og muligheter for at to tog skal kunne passere i 250 kilometer i timen. I den forbindelse åpnet det seg også muligheter for en heis.

Snart tente Fylkesmannen på heis-saken – til ordfører Svelles store overraskelse. Prosjekt heis ble et spleiselag mellom Fylkeskommunen, Jernbaneverket og Holmestrand kommune: Jernbaneverket sprenget sjakta der heisen skulle gå, Holmestrand kommune kjøpte tomte hvor heisen skulle komme opp, foresto reguleringen - og bygget heisen for penger fra Fylkeskommunen. Nå har kommunen ansvaret for drift og vedlikehold.

– Vi trodde ikke at den kom til å bli så veldig mye brukt, sier Bjørn Ulrichsen, drift- og vedlikeholdsleder i Holmestrand kommune og smiler.

For første året rundet altså heisene en halv million turer. Færre tar nå buss opp kleiva, de tar heller heis - og deretter toget. Netto tilflytting til kommunen i 2017 var på 1,68 prosent. Ordfører Svele er overbevist om at den lett tilgjengelige,

For første året rundet heisene en halv million turer. Færre tar nå buss opp kleiva, de tar heller heis – og deretter toget.

LIVSGLEDE: Før heisen var tur til byen en sjeldenhet. Men nå kan Ole og Berit trække til langs havna og se på livet. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

effektive togstasjonen – og heisen – har en stor del av æren for det.

Holmestrand var snar om å gripe utbyggings-muligheten da den bød seg:

– Vi så at det var et tidsvindu, og sa at nå er det om å gjøre å smi! Når andre sa: «ja, men det tar et år å regulere, sa vi «ikke hos oss!». Vi var på! Jeg pushet på de politiske kanalene, rådmannen pushet på de administrative kanalene, alle ansatte var så fremoverlente – og dermed fikk vi det til: Hardt arbeid, et godt prosjekt, at de krancla litt på Østfoldbanen akkurat da – og litt flaks – gjorde at vi fikk denne stasjonen, oppsummerer Svele.

Stasjonen rommer en vei med svak stigning mot perrongene, og en helt flat, hvor du kan ta heis opp til perrongene.

– Men noen synes det er litt langt å gå inn. Det er vel omtrent 300 meter. Noen synes også det er for kaldt her inne, og for få benker. Dette jobber vi med.

Den gamle stasjonsbygningen er for lengst revet, og de gamle togsporene asfaltert: De er gjort om til populære turveier.

Kanskje er det der Berit Lundstadsveen Johansen og Ole Henrik Havdal legger sykkelturen sin neste gang.

Mer om turveier i togspor: Se side 14–17

Enkelt med heis

Et nettverk av heiser gjør det enkelt å ta seg frem i Kolbotn sentrum.

LILLE ASK LIGGER i vognen, han og mamma Maria Røed har vært på biblioteket i kommunens kulturhus, Kolben. Det rommer både eldrecenter, bibliotek, kino og teaterscene. Nå er det tid for retur. Mamma trykker på knappen, triller inn i heisen, snart er de nede i første etasje og på hjemvei.

Da utviklingen av Kolbotn sentrum i Opegård ble planlagt, valgte man å gjøre mye på en gang: Det ble bygget både boliger, kjøpesenter, kulturhus og parkeringsanlegg. I 2008 sto det ferdig.

UNDER BAKKEN

– Det lure var at det ble bygget et nettverk av heiser som henger sammen under bakken, sier Solvor Berlin Boasson – ergoterapeut og prosjektleder for universell utforming i Opegård kommune.

– Det betyr for eksempel at man fra Kolben kan ta heisen ned i et parkeringsanlegg. Så kan man gå gjennom dette parkeringsanlegget, og ta heisen inn i kjøpesenteret eller opp til boligene. Skal man bare forbi sentrum, til et område litt høyere opp, kan man velge å bruke heis inne i senteret. Om det er glatt og vanskelig føre, eller hvis det er andre grunner til

at motbakkene blir en hindring, er det fint å kunne velge om man vil bruke heis inne, eller gå rampe eller trapp ute.

VELGER SENTRUM

Tre heiser er tilgjengelig for publikum og fem går ned fra boligene.

Boasson mener dette har stor betydning.

– Løsningen har gjort at det er veldig lett å bo i Kolbotn sentrum for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Mange eldre velger å bo i sentrum av den grunn. Men det er også yngre funksjonshemmede her. Det er godt å bo et sted hvor du kan ta turen innom kafeen og treffe kjente uten at det er strevsomt.

Nå er ombyggingen av jernbanestasjonen under planlegging, og Solvor Berlin Boasson ivrer for en god integrering mellom den nye stasjonen og heisen ute på torget.

– Vi håper dette blir en mulighet til å skape god universell utforming i tillegg til en god stasjon.

PÅ HJEMVEI: Mamma Maria Røed og lille Ask tar heisen fra biblioteket i Kolben. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

FLERE VEIER: Heis og trapp fra elvepromenaden til Bybrua i Drammen. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features.)

Glassklart knutepunkt

Heisen ved Bybrua er med på å gjøre den populære elvepromenaden i Drammen attraktiv for hele byens befolkning.

REFLEKSVESTENE LYSER MUNTERT opp idet en skoleklasse trasker langs elvepromenaden under Bybrua. To blide menn fra Drammen kommune slår sammen paraplyene og kommer seg i ly for regnet ved inngangen til glassheisen, som går fra elvebredden og opp på brua.

– Her er det mye folk, både på dagtid, om kvelden og i helgene, konstaterer Tommy Iversen, prosjektleder i Byprosjekter i Drammen.

Elvepromenaden er blitt byens stolthet etter den åpnet i 2007, og heisen ved Bybrua sørger for at alle får tilgang til det populære området, uavhengig om du kommer til fots eller på hjul, om du er sprek eller dårlig til beins.

– Syklistene liker veldig godt heisen, for det er ikke så lett å sykle ned trappa, sier overingeniør Trygve Johnsen og humrer godt.

ELVELANGS

Glassheisen ble bygget samtidig som promenaden langs begge elvebreddene ble anlagt, og den var en forutsetning for å gjøre området tilgjengelig for alle. Nå bruker mange turveiene til og fra jobb, skole og jernbanestasjon, mosjonister tar

trimrunden her, og mange legger helgeturen langs elva som et alternativ til å gå i marka.

– Med elvepromenaden er det rett og slett blitt mer urbant i Drammen, sier Trygve Johnsen og tar plass i heisen. Den er universelt utformet og tilrettelagt etter innspill fra brukerorganisasjonene i byen. Her er plass til elektriske rullestoler såvel som brede barnevogner, og mørke rekkverk utgjør en tydelig kontrast på glassveggene.

OPPGRADERES

«Heisen går opp». Den automatiske stemmen i glassheisen annonserer hvor ferden går, og etter to etasjer rett til værs – med en flott utsikt over Drammenselva – åpnes dørene oppe på Bybrua. Bussene suser forbi, i dag er det bare kollektivtrafikken og de myke trafikantene som ferdes her. I løpet av få år skal brua, som er fra 1936, rehabiliteres eller bygges på nytt i forbindelse med at Bane Nor utvider jernbanestasjonen i Drammen. Skjebnen til brua blir avgjort i bystyret til høsten. En heisløsning vil uansett bestå.

– Men om vi beholder dagens heis, eller bygger en ny, må vi ta stilling til, sier Tommy Iversen.

En do med utsikt

Et lite toalett langt mot nord har vakt stor oppmerksomhet verden over.

«**NORGE HAR NYLIG ÅPNET** verdens vakreste offentlige toalett». Det skrev reise-redaktøren i den engelske avisen The Telegraph. Lonely Planet var også snart på banen, og siden har det vært massiv oppmerksomhet om det lille bygget på fylkesvei 17.

ØDE STED

Doen og den tilhørende rasteplassen ligger ved Kystriksveien i Gildeskål kommune, tett på grensen mot Meløy. Det er en øde plass: Nærmeste bebyggelse er flere kilometer unna i hver retning.

Betong, stål, marmor og frostet glass er brukt for å skape det vakre stoppe-stedet, som er etablert ved minnesmerket til minne om ubåten Uredd.

I 1942 la båten ut på et oppdrag. Seks agenter fra Kompani Linge skulle til Gildeskål. Reisens mål var gruvene i Sullitjelma, hvor kraftstasjonen skulle saboteres. Men farvannet var ikke trygt. Båten- med 42 stykker om bord – kom aldri frem, men ingen visste hva som hadde skjedd. Først i 1985 fant dykkere vraket på 105 meters dyp med et mine-hull i skroget. Minnesmerket ble avduket i 1987.

30 år senere begynte arbeidet med å ruste opp området – og i mai i år ble det offisielt åpnet.

– Hele plassen er ombygget. Det er masseutskifting og nytt dekke, sier Steinar Skaar, prosjektleder i Statens Vegvesen.

FLATT OG BRATT

Øvre platå er nærmest helt flatt. Her er både do og raste-

SPEKTAKULÆR: Unik utsikt ved vakker uteplass.
(Foto: Steinar Skaar / Statens vegvesen)

STÅL OG MARMOR: Benker i marmor og bord i stål. (Foto: Steinar Skaar / Statens vegvesen)

plasser lett tilgjengelig. To ramper sørger for tilgang til doen. Bordene på rasteplassen gir enkelt plass til rullestoler.

Et trappe-amfi fører ned til stranda. Trappen har et rekkverk som er ført 30 centimeter inn på platen. Det er ingen adkomst for rullestoler eller barnevogner ned til fjæra.

– Det var ikke mulig å få til med den høydeforskjellen, forklarer prosjektleder Skaar.

Ureddplassen er ikke tilrettelagt for svaksynte og blinde. Her finnes for eksempel ingen ledelinjer. I forhold til høyde på konstruksjonen og terrenget på utsiden, er det ikke noe krav til rekkverk.

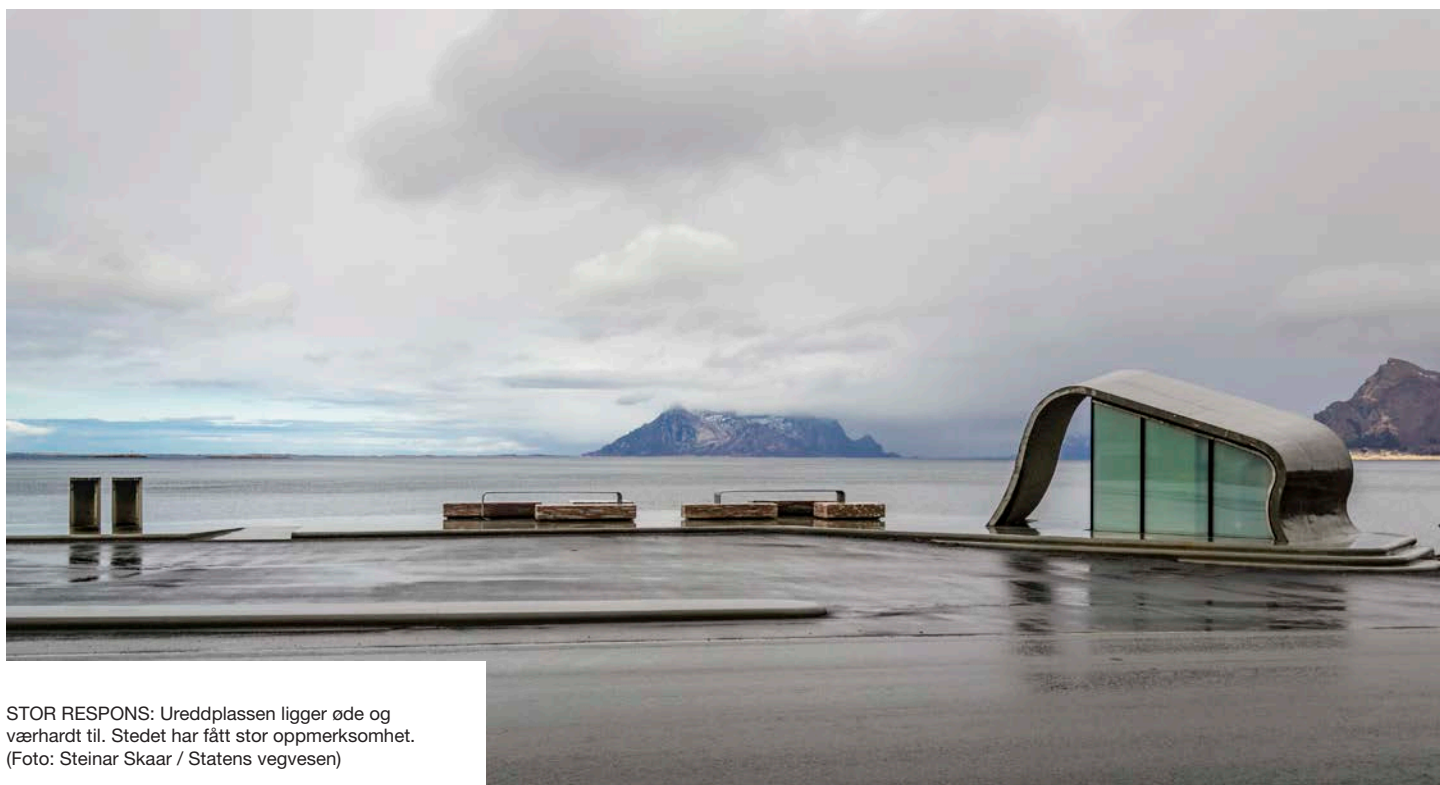
– Tenkingen rundt dette rundt universell tilgjengelighet og denne plassen er slik: Vi er ute i den frie naturen her. Vi må tilrettelegge ut i fra forutsetningene folk har for å komme seg ut hit. Som blind kommer du aldri dit uten ledsager, for selv om bussen går forbi, er det ingen busstopp her. Det er heller ingen gang- eller sykkelveier som fører hit.

Inne på den vakre doen kan selvsagt rullestoler kjøres helt inntil, og vask, kraner, håndtørker og såper er korrekt plassert.

Men en uforutsett utfordring dukket opp:

– For å få plassert tilstrekkelig med toalett-papir har vi laget store låsbare bokser festet ut fra veggen. Dette gir brukerne god tilgjengelighet, men reduserer litt plassen for eventuelle hjelpere. Men det er alltid noen kompromisser som må til for å få det til å fungere, sier Steinar Skaar.

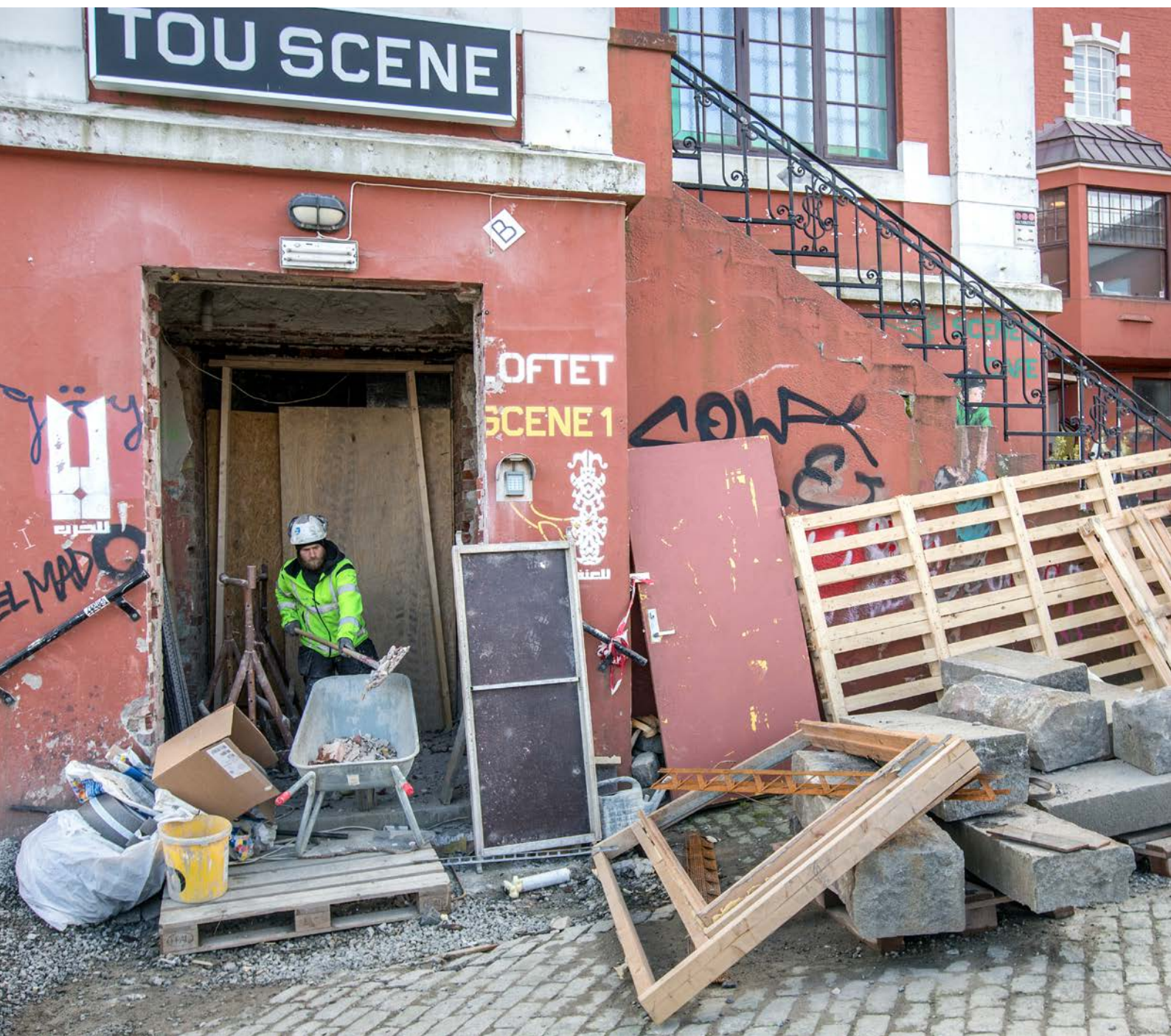
Bygget er tegnet av Haugen/Zohar arkitekter og landskapsarkitekt Inge Dahlman, Landskapsfabrikken, har stått for utforming av området. Totalprosjektet kostet 15 millioner kroner, og er finansiert av Statens vegvesen.

STOR RESPONS: Ureddplassen ligger øde og værhardt til. Stedet har fått stor oppmerksomhet.
(Foto: Steinar Skaar / Statens vegvesen)

Former fortiden for nåtiden

I Stavanger forvandles et gammelt, verneverdig bryggeri til et kulturbygg for alle.

NYTT TOALETT: Nivåforskjeller er en utfordring i det gamle bryggeri-bygget. Nå bygges nytt toalett hvor man har tilgang via løfteplattform, forklarer daglig leder Per Arne Alstad. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

UTE DURER GRAVEMASKINER og lastebiler. Inne hamrer håndverkere. I oktober skal Tou Scene åpne igjen – ett år etter at store deler av bygget stengte for en omfattende ombygging. Budsjettet er på 110 millioner kroner. Dette inkluderer blant annet en omfattende renovering, og et nybygg med lydstudier.

STO TOMT

Stedet åpnet første gang i 2001. Da hadde lokalene stått tomme og forfalt i nærmere tyve år. I 2009 kjøpte Stavanger kommune bygget – som driftes av Tou Scene AS.

– Her, ved hovedinngangen, måtte man forsere fire trapper med tolv trappetrinn for å komme inn, peker daglig leder Per Arne Alstad.

Den gamle inngangstrappen – i form av flere massive steinblokker – ligger nå i en stabel til høyre for døren.

– De skal vi bruke til noe annet, de er så fine, sier Alstad.

Han er opptatt av å ivareta den røffe industri-stilen, bevare sporene etter tidligere virksomhet. Derfor er det fortsatt store, gamle ventilene i den store konsertsalen, veggene er røffe, og pipen bevart.

Tou bryggeri ble bygget på slutten av 1800-tallet. Siden ble det utvidet etter som behovene meldte seg. Det betyr en rekke bygg fra ulike år, store nivåforskjeller – og altså en hovedinngang med mange trappetrinn. Men nå formes et nytt kapittel i byggets historie – i tett samarbeid mellom Stavanger kommune og Tou Scene.

STOR UTFORDRING

Det betyr blant annet at trappen er erstattet med et nytt inngangsparti for alle: Nøkkelen var å fjerne trinn på utsiden og insiden, samt å justere høyden på gateplanet, så man kan komme rett inn.

– En løsning som kom frem gjennom et samarbeid med mellom byantikvaren og prosjektledelsen, sier Stig Wathne, rådgiver i Stavanger kommune.

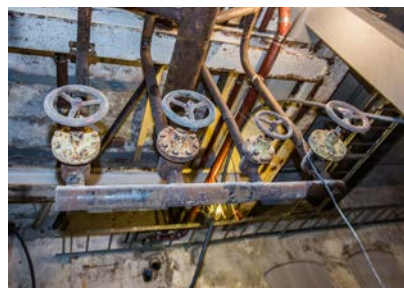
Jakten på gode løsninger har preget samarbeidet:

– Alle parter har stilt med åpent sinn og presentert utfordringer: Her har vi et krav til universell utforming. La oss se på dette sammen, og se hva vi kan finne ut av ved å gå i dialog. Alle impliserte i prosjektet har vært opptatt av å finne løsninger, forteller Wathne.

NYTT TOALETT: Nivåforskjeller er en utfordring i det gamle bryggeri-bygget. Nå bygges nytt toalett hvor man har tilgang via løfteplattform, forklarer daglig leder Per Arne Alstad (t.v.). Stig Wathne i Stavanger kommune til høyre. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

GAMLE VENTILER: Gammel historie er tydelig i kulturhuset Tau. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

MINNER: Så langt som mulig bevares gamle detaljer. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

FANT LØSNING: Daglig leder ved Tou Scene, Per Arne Alstad, og funksjonshemmedes råd gikk i dialog, og fant løsning på toalett-utfordringen. Nå bygges imidlertid også en helt ny i første etasje. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features) →

– Ja, samarbeidet, forståelsen og tålmodigheten vertskommunen viser, det er til etterfølgelse, skryter daglig leder Alstad.

VERNEVERDIG

For det er litt av en utfordring å tilpasse denne type bygningsmassen til dagens krav.

– Alt er jo vernet og verdt å ta vare på, og det er mange arkitektoniske utfordringer. Det er jo lett å si hva man skal gjøre, lett å tegne inn løsningene, men når vi begynner å hugge løs, meisle inn, da finner man mye rart. Her fant man til og med det de trodde kunne være en bombe fra 2. verdenskrig – da var det full evakuering. Da vi skulle fjerne noen tanker, gikk det hull, og kom ut en lukt av en annen verden. Og vi fant også en høyspentkabel som ingen var klar over. Dette var jo en hjørnestensbedrift, det virker som om de kunne gjøre hva de ville, sier Alstad.

Rundt et hjørne, et godt stykke til venstre for hovedinngangen, inn i en liten, gammel heis fra 1956: Slik var eneste inngang for de som ikke kunne gå trappene.

– Mens resten av publikum har gått hovedinngangen måtte bevegelsehemmede og barnevogner bruke denne gamle heisen i et hjørne av bygningsmassen. Det er klart det ikke har vært bra, det har noe med selvfølelsen å gjøre. Man føler seg jo som en b-publikummer, sier daglig leder.

NYE DOER

Handicap-doen var også en begredelig affære tidligere: I første omgang skilt av med et forheng i en del av backstage-rommet.

– Men da kunne man altså risikere at et band satt i samme rom hvor man skulle på do. Det var jo ikke holdbart. Vi gikk i dialog med funksjonshemmedes råd, og selv om det ifølge

– Men da kunne man altså risikere at et band satt i samme rom hvor man skulle på do. Det var jo ikke holdbart.

forskriften ble for trangt, kom vi sammen frem til en løsning med en vegg. Men nå bygges et helt nytt toalett, sier Alstad.

Det nye bygges i første etasje, og skal dekke denne delen av bygningsmassen. De store nivåforskjellene er utlignet så

UTILGJENGELIG: Tidligere tiders tankegang: Billettsalg og informasjon opp denne bratte trappen. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

langt det lar seg gjøre. Det skal installeres en løfteplattform til en rullestol.

– Bygget gjør det vanskelig. Stedet vi har mulighet for å ha handicaptalett er ikke helt i henhold til riktig størrelse i forhold til svingradius. Vi tok en befaring med rådet og jobbet ut i fra det. Løsningen er ikke ideell, men forskriftsmessig slik at vi kan gjennomføre den, og at det blir bra, forklarer Alstad.

– Ja, dette er ikke universell utforming. Det er tilgjengelighet, sier Stig Wathne om den nye do-løsningen.

– For det aller beste hadde selvsagt vært at man kunne gå rett inn på toalettet. Men det går ikke her; det er ikke plass. Da må man lete etter den nest beste løsningen: Løfteplattformen, forklarer han.

MEISLET VEKK

Nivåforskjellen mellom et bar-område og en terrasse skal også utlignes. I en annen del av det gamle bryggeriet, som nå huser en rekke kunstnere, har de løst de store nivåforskjellene på en annen måte.

– Her er det meislet vekk og støpt og bygget opp mye. På det ene stedet så meislet man vekk 70 centimeters høyde. Ikke ripp opp i det, ler Alstad og tenker tilbake på det enorme arbeidet som ligger bak løsningen: Nærmest usynlige ramper, dekket av gulfv, på hele gulvets lengde og bredde. Svak

helning der det tidligere var fullstendig ufremkommelig for rullestoler.

– I disse korridorane var det trapper overalt. Det var en skikkelig utfordring: Har du en halv meter høydeforskjell, så blir det en ti meter lang rampe. Da skal du ha en lang korridor, påpeker Stig Wathne.

Løsningen ble altså en annen – som også er til stor nytte for all varetransport inn og ut.

SMARTE TERSKLER

Trøbbel med terskler er også eliminert. På grunn av akustikk må det være terskler.

– Men de er bare å løfte vekk, demonstrerer Alstad, bøyer seg ned, og fjerner terskelen med et kjapt grep.

Like kjapt er det å legge terskelen på plass igjen.

Daglig leder Alstad minnes starten på dialogen med kommunen.

– I begynnelsen tenkte jeg litt sånn: «ops, nå kommer de for å stenge».

Men så ble det veldig positivt: De forsto våre utfordringer, og vi har funnet løsninger på det meste.

Nye løsninger i gammel idyll

Hvite hus, trange gater og gamle trapper: Verneverdig småbyidyll er en utfordring for tilgjengeligheten. I Risør finnes flere smarte løsninger.

MIDT NEDE I INDRE HAVN i Risør sentrum ligger turistinformasjonen. Et staselig, hvitt hus fra 1860-tallet en gang – bygget etter bybrannen i 1861. Og for mange år siden stormet det litt om tilgjengelighets-løsningen for nettopp dette huset:

– Det ble opprinnelig søkt om oppføring av en stor rampe langsetter fronten av huset. Forslaget var såpass mye i strid med kulturminnevernet at fylkeskommunen valgte å påklage det, minnes Heidi Rødven, leder ved enhet for plan- og byggesak i Risør kommune.

PILOTKOMMUNE

Senere ble Risør kommune med i Miljødepartementets pilotprosjekt.

– Fra politisk hold kom det ganske sterke signaler om at Risør skulle bli med, vi søkte, og ble en av de seksten pilotkommunene for satsing på universell utforming.

Den gang, i 2005, var ikke universell utforming inne i lover og forskrifter.

– Det var ganske nytt for oss, det var ikke så langt fremme i bevisstheten for så mange av oss, sier Rødven.

VERNEVERDIG

I perioden som pilotkommune fokuserte Risør i størst grad på løsninger som kunne forene universell utforming og vernehensyn. Risør – den hvite by ved Skagerak – er en av Sørlandets aller eldste. På 1400 og 1500-tallet var byen preget av

FØR: Folk med rullestol, barnevogn eller rullator kom inn på turistinformasjonen i Risør. (Foto: Risør kommune).

ETTER: Løsningen som forener vernebehov og tilgjengelighet. (Foto: Risør Turistinformasjon).

hollendernes tømmerfart, og nettopp denne virksomheten gjorde den til ladested under Skien på 1600-tallet. Byen er et oppkomme av historie.

Etter at Risør ble pilotkommune tok det ikke så veldig lang tid før den blant annet laget en reguleringsplan med krav til universell utforming.

Dessuten ble det klekket ut en ny løsning for tilgjengeligheten inn til turistinformasjonen. Både eieren av huset, rådet for mennesker med nedsatt funksjonsevne, og kommunen var inne i bildet.

MANGE HENSYN

Løsningen ble slik: Husets hjørnetrapp ble beholdt. Til høyre er det en terrassert hage med mange steinmurer. Der ble rampen etablert. Dessuten byttet de ut et vindu med en dør. Den lokale smeden laget et smijerns-rekkverk.

– Det var fint å beholde hjørnetrappen. Det er viktig ikke å rive alle. Den ene svingen på rampa er bitteliggegranne knapp, men man kommer seg inn. Stigningsgraden er litt for bratt. Men det er typisk i byen her: Det er kompromissløsninger: De største utfordringene her er vernehensynet, og at det er trangt. Det er mye å ta hensyn til, oppsummerer Heidi Rødven.

Inn til et fysikalsk institutt i byen, i Trekta, ble løsningen en annen. Der var stigningen så høy at det ikke var mulig å ta hele på utsiden – til det var gaten alt for trang.

– Dermed ble det også justert innenfra, forklarer Rødven.

– Der var det eier som sto i spissen for å få det gjennomført. Han har mange klienter som trenger tilrettelegging, og var en pådriver i prosessen.

FØR: Det fysikalske instituttet var ikke enkelt for alle. (Foto: Risør kommune).

ETTER: Justering både på innsiden og yttersiden ble løsningen. (Foto: Risør kommune)

Gammelt bad ble nytt

Romsåsbadet var topp moderne da det åpnet i 1975, men gikk etter hvert ut på dato. Nå er det rehabilitert med et basseng som gjør det enkelt for alle å plaske uti.

ALLE MANN UTI: Hev-senk-bassenget på Romsåsbadet sørger for enkel tilgang til vannet. (Foto: Ken Opprann).

SJEKK UT DISSE FILMENE:

www.youtube.com/user/KSKommunesektoren

BADET LIGGER I TILKNYTNING til Romsås senter, har 40 000 besøkende årlig, og rommer to basseng. Et stort og et lite – beregnet på de minste barna. Bassengene var svært nedslitt. Det var påvist korrosjonsskader og lekkasjer. Renseanlegget var heller ikke noe å skryte av: Det var underdimensjonert, og innfridde ikke dagens krav i henhold til «Retningslinjer for vannbehandling i offentlige bassengbad».

STÅLBASSENG

Men istedenfor å reparere det gamle på ordinært vis, besluttet Kultur- og idrettsbygg Oslo KF å gjøre det på en annen måte: Etablere et nytt stålbad i det største bassenget, og et i det lille. Totalt kostet det 24 millioner kroner.

Prisen ble litt høyere enn om det hadde vært gjennomført en ordinær rehabilitering av bassengene. Metoden tok adskillig kortere tid – og gir enklere vedlikehold og lavere driftskostnader. Mengden kjemikalier som brukes reduseres. Men den største gevinsten ligger i selve hev-senke-effekten: Bassenget i Romsåsbadet – som åpnet på nytt før jul i fjor – er nemlig Oslo kommune sitt første bevegelige stål-basseng. Det betyr at bunnen i bassenget kan justeres opp og ned etter brukernes behov.

– Mekanismen gjør at du kan ha den dybden på bassenget som du ønsker. Alt fra et helt rett gulv uten vann oppå, til et ordinært, dypt basseng på 2,8 meter, sier Simen Bakken.

Han er prosjektdirektør i Kultur- og idrettsbygg i Oslo KF.

– Det betyr for eksempel at hvis du skal ha svømmeundervisning for barn kan du ha en halv meters dybde over hele bassenget, eksemplifiserer Bakken.

ENKLERE BRUK

–I forhold til universell utforming kan basseng-bunnen skrånstilles. Dermed kan man lett komme seg ut i bassenget. Løsningen gir mye større fleksibilitet. Bassenget er lettere å bruke; det er mindre hindringer knyttet til å komme uti og opp. I tillegg til dette finnes det en mobilheis i badet.

Selve garderobeanlegget ble rehabilitert i 2010.

Det ble da etablert HC-garderober, samt dusj. Flere av Oslo kommunes svømmehaller skal få tilsvarende stål-basseng som Romsåsbadet, det legges opp til dette i alle nye bad Oslo kommune skal benytte.

OPPGRADERT: I 2010 ble hele anlegget oppgradert, syv år senere sto selve bassenget for tur. (Foto: Ken Opprann).

FOR DE MINSTE: Barnebassenget ble også fornyet. (Foto: Ken Opprann).

Planlegger ny svømmehall

For første gang på 36 år planlegges byggingen av en ny svømmehall i Oslo.

PLANLEGGER PLASK: SWECO og Dyrø og Moen Arkitekter har utarbeidet forprosjektet for et nytt svømmeanlegg på Stovner i Oslo. (Illustrasjon: Dyrø og Moen Arkitekter).

ET SPLITTER NYTT FOLKEBAD, beliggende i Fossum på Stovner. Med et 25 meter langt basseng på inntil 21 meters bredde. Eget familiebasseng, eget barnebasseng, en tribune - og et opplærings- og behandlingsbasseng hvor bunnen kan heves og senkes, tilrettelagt for handicappede. Slik er planen for prosjektet. Hvor mye det skal koste, er ikke klart ennå, men det er budsjettert med inntil 300 millioner kroner.

FOR ALLE

Forprosjektet er utarbeidet av SWECO og Dyrø og Moen Arkitekter. Stovner bad vil ha kapasitet til mellom 100 000 – 300 000 badeglade gjester årlig. Målet er at badet skal være for alle: Både skoler, svømmeidretten og folk i alle aldre skal finne et godt, tilrettelagt tilbud her.

– Vi har gjennomført et forprosjekt på bad på Stovner, basert på en konseptvalgutredning, sier Simen Bakken, prosjektdirektør i Kultur- og idrettsbygg i Oslo KF.

– Basert på denne ble vi bedt om å tegne og prosjektere et bad i Fossum.

Etter hvert skal prosjektet opp i bystyret. Parallelt pågår det et reguleringsarbeid for hele området. Reguleringsplanen skal bli ferdig i løpet av neste år. Byggestart kan tidligst bli i 2020. Planen er et bygg på 4 000 kvadratmeter.

FORBEDRER BYGG

– Tilrettelegging for universell utforming er en selvsagt ting i alle våre bygg, og vi forholder oss til alle de lover, regler og krav som foreligger for nye bygg. Samtidig gjør vi også en gjennomgang av alle de anleggene vi rehabiliterer. Ut over det rent tekniske har vi et spesielt blikk på universell utforming: Vi tar to skritt tilbake og ser hva vi kan gjøre for å heve tilgjengelighetsnivået, sier Bakken.

– I arbeidet med enkelte anlegg har vi også samtaler med funksjonshemmedes organisasjoner. I rehabiliteringen av Oppsal Arena vil vi for eksempel etablere HC toalett i den gamle delen av arenaen, og i rehabiliteringen av Holmlia etablerte vi ny rullestolheis fra garderobene ned til idrettshallen, taktill merking i alle trappeløp, HC toaletter i garderobene. Og da vi la nytt gulvbelegg hensyntok vi farger og glans for personer med nedsatt syn, forteller Bakken.

Et annet nybygg er også under arbeid i hovedstaden: Et helårs ski- og aktivitetsanlegg på Grorud, blant annet med tre kilometer asfaltert rullerløype.

– Der har vi kontakt med Paralympics i Norges Idrettsforbund for å finne ut hvordan løypen best mulig kan tilpasses alle, sier prosjektdirektør Simen Bakken.

KS
Postadresse: Postboks 1378 Vika, 0114 Oslo
Besøksadresse: Haakon VIIIs gt. 9, 0161 Oslo

Telefon: 24 13 26 00

ks@ks.no
www.ks.no